

REVISTA CULTURULUI IUDAIC

APARE BILUNAR

ADMINISTRAȚIA: str. Sfânta Vineri nr. 9 — tel.: 15.56.90. REDACȚIA:

„Lipsa Rusu nr. 24 — tel.: 11.80.80

Anul XXXVII

Nr. 729

1-15 IANUARIE 1992

25 TEVET—10 ȘVAT 5752

12 pag. 10 lei

ȘEF RABIN DR. MOSES ROSEN

Pericopa BO (Exodus 10, 1)

LA ÎNCEPUTUL ITINERARULUI INIMA ȘI MINTEA

וְהָיוּ לְאִמָּה עַל דְּבַר הַמִּסְתַּפֵּסוֹת בֵּין עֵינֵינוּ כִּי
בְּחֻק יְד הַצִּיּוֹנוֹ ה' כְּמִצְוֵנוּ (שְׁמוֹת י"ג)

„Și să fie ca un semn pe mîna ta și ca o amintire între ochii tăi pentru ca învățătura lui Dumnezeu să fie în gura ta, căci cu braț puternic ne-a scos Dumnezeu din Mîitram” (Exodus 13, 16).

Iată versetul care orînduiește ritualul ce însoțește rugăciunea de dimineață a credinciosului (în afară de simbăta și sărbători) și care constă în punerea filacterelor (tefilin). Evenimentul ieșirii din Mîitram a însemnat momentul maturizării colective, a celor eliberați din robie. Pînă atunci, destinația lor se afla în mîinile asupritorului, iar ei nici n-aveau conștiința că ar putea să și-l schimbe. Din clipa în care lanțurile sclaviei au căzut, ei au aflat că soarta le e cîrmuită de Dumnezeu și că în mîinile lor se află posibilitatea de a o îmbunătăți.

Ceea ce e valabil pentru colectivitate e valabil și pentru individ. În ziua cînd evreul împlinește 13 ani, e considerat că a trecut pragul maturității, că a căpătat o conștiință proprie. Amintirea eliberării din Mîitram trebuie să-i aducă mesajul Părintelui ceresc care îi călăuzește pașii și, în același timp, să-i vestească îndemnul de a se strădui să devină stăpînul propriului său destin.

Filacterele conțin capitolele biblice care ne vorbesc despre crezul în Dumnezeu și în unicătatea Sa, despre dragostea ce l-o purtăm și despre ideea de răsplată și pedeapsă, precum și despre ieșirea din Mîitram. Prin conținutul lor, ele simbolizează, deci, ideile fundamentale ale iudaismului.

Pe brațul stîng, în dreptul inimii și pe frunte, în dreptul creierului legăm aceste tefilin, spre a mărturisii astfel că punem în slujba acestor idei atît sufletul, cit și rațiunea, atît simțirea, cit și gîndirea. Mozaismul nu se mulțumește cu o credință oarbă izvorită doar din inimă și necontrolată de rațiune. Întreaga strădanie trebuie să ne fie îndreptată nu numai spre a-l simți pe Dumnezeu, ci și spre a-l cunoaște. Iată pentru ce religia noastră se numește תּוֹרָה „învățătură”. Pe căile cercetării cată să străbatem drumul spre Divinitate.

„Credo quia absurdum”, „Cred, deși e absurd” e un slogan antiudaic. Noi cercetăm, învățăm, întrebăm, trecem prin filtrul rațiunii argumentele și în modul acesta creăm căile de acces spre Dumnezeu.

Marele Maimonide a utilizat următoarea parabolă spre a defini deosebirea dintre cel ce se apropie de Dumnezeu numai prin inimă și cel ce face același lucru prin gîndire:

În virful unui turn se află un învățător iubit de doi discipoli. Drumul spre a ajunge la el e foarte întortocheat și greu. Unul dintre discipoli, copleșit de dor, stă la poarta turnului și plînge. Maestrul se îndură de el, coboară și luîndu-l de mînă îl duce sus. Celălalt procedează însă altfel. El pornește pe scări, rătăcește, se întoarce și o ia de la început; se împleticește și cade, se ridică

și pornește din nou. Perseverează, nu oboșește și nu se sperie de obstacole pînă ce izbutește să descopere drumul.

Amîndoi au ajuns acolo unde au dorit. Deosebirea e însă că, pe cînd primul n-a rezolvat problema decît pentru sine, celălalt a reușit să descopere un drum pe care vor putea pași și alții.

„Tefilin șel roș”, filacterele puse pe frunte au deci scopul de a mărturisii că pe cărările logicii vom căuta să ne apropiem de Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă să cădem în greșala de a crede că numai cu rațiunea rece și fără căldura inimii vom izbui în atingerea acestui țel sfînt. Adine ancorată trebuie să se afle credința în străfundurile sufletului.

„Unde se află Dumnezeu?” l-a întrebat odată cineva pe micul Naftule, care avea să devină mai tîrziu rabinul din Repschitz. „Dumnezeu este acolo unde e lăsat să intre” — fu răspunsul prompt al acestuia.

„Tefilin șel iad”, filacterele de pe brațul stîng sînt menite să deschidă larg porțile inimii spre a-l lăsa să intre pe Dumnezeu în interiorul ființei noastre sufletești.

În această sinteză dintre creier și inimă, dintre rațiune și sentiment constă concepția noastră despre raporturile dintre credincios și Divinitate.

NATURĂ ȘI CULTURĂ ÎN GÎNDIREA IUDAICĂ

Iudaismul este, mai presus de toate, lupta morală a omului pentru domesticirea naturii dinăuntru și din afara lui.

Natura este tot ceea ce există independent de om, cultura este tot ceea ce a creat omul, iar civilizația este felul uman de conviețuire. Cultura constă în raporturile dintre om și natură, iar civilizația, în raporturile dintre om și om. Cultura este ansamblul mijloacelor prin care omul umanizează natura, iar civilizația este ansamblul mijloacelor prin care oamenii umanizează relațiile dintre ei. Deosebirea curentă potrivit căreia cultura este spirituală, iar civilizația este materială nu poate fi acceptată, deoarece tot ceea ce creează omul este inevitabil și spiritual și material, de la roata la navele cosmice și de la despotism la democrație. Creația este totdeauna o idee materializată. Vorbirea curentă a înregistrat adevărata deosebire înaintea sașanilor: în fața unei purtări improbabile se spune: „Vă rog, purtați-vă ca civilizați!”, nu „Vă rog, purtați-vă... cult”.

Vorbesc doar de „mijloace”, deoarece și scopurile sînt mijloace față de scopul suprem al omului: omul însuși. Numai materială este natura, iar numai spirituală nu poate fi decît divinitatea. Omul și creațiile sale sînt totdeauna și materie și spirit. Idealul omului nu este nimicirea materiei, ci spiritualizarea ei.

Toate aceste idei se află, cel puțin implicit, în concepția iudaică despre lume. „Virtutea — comentează Julien Weil — nu înseamnă deloc suprimarea și martirizarea simțurilor, ci străduința de a le

domina și de a le face să slujească la realizarea planului divin”¹. Iar în altă parte el precizează că Tora „este o îndrumare și o stilizare a vieții brute”².

În iudaism, istoria a început datorită tentației primului om de a cunoaște viața pe care, pînă atunci, se mulțumea s-o trăiască. În iudaism, cunoașterea este în mai mare măsură „originară” decît un „păcat”, de vreme ce, prin ea, omul iese din starea sa naturală și începe istoria culturii și civilizației. Istoria omului începe, așadar, printr-o împotrivire, printr-un refuz, prin încălcarea unei interdicții. Omul este singura ființă creatoare de cultură, deoarece este singura ființă care are libertatea să spună „nu” atît naturii, din afara și dinăuntru său, cit și lui Dumnezeu însuși; „Israel” tocmai asta înseamnă: lupta cu Dumnezeu... În iudaism, omul este natură înnoibilă de cultură, iar istoria este dezvoltarea neîncetată a ceea ce este cel mai omenesc în om: puterea sa spirituală. Iudaismul se află la aceeași distanță de desfrîu ca și de ascetism, el cere o trăire morală și o morală trăită.

Actualitatea moralei iudaice crește pe măsură ce stăpînirea naturii întrecе din ce în ce mai primejdios stăpînirea de sine și respectul celui alt. Niciodată n-au fost atît de actuale valorile morale ale iudaismului ca acum, cînd crește primejdia apariției unei „bestii înarmate cu energie nucleară”. Idealul iudaismului nu este „supra-omul”, ci omul, ca unitate între natură și cultură, între viață și morală.

Nu poate fi îngăduit nici trecutul, prin prejudecăți, dar nici viitorul, prin utopie, să sacrifice oamenii prezentului. „Un omor nu este niciodată justificat, chiar dacă este comis pentru a făuri un viitor mai bun”³, afirmă, pe drept cuvînt, Elie Wiesel. Omul nu poate fi niciodată doar „mijloc”, el este totdeauna scop. „Nu se ucid niciodată pentru om, nici pentru Dumnezeu. Orice omor este împotriva omului și împotriva lui Dumnezeu”⁴. În iudaism, a jigni un om înseamnă a-l jigni pe Dumnezeu. În această lumină, are dreptate J.B. Agus, cînd susține că, dîncolo de diversele împrejurări istorice, „antisemitismul este esențialmente o revoltă împotriva disciplinei necesare unei vieți elevate”⁵. E greu să fii om: trebuie să lupți fără încetare împotriva răului, deoarece victoria binei nu e niciodată definitivă.

HENRI WALD

* Comunicare prezentată la Simpozionul internațional „Cultura — antidotul violentei” desfășurat la Baia Mare între 24 și 26 mai 1991.

¹ Julien Weil, Le judaïsme, Paris, Alcan, 1931, p. 227.

² Ibid., p. 92.

³ Elie Wiesel, Célébration biblique, Paris, Seuil, 1975, p. 61.

⁴ Ibid., p. 57—58.

⁵ J.B. Agus, L'évolution de la pensée juive, Paris, Payot, 1961, p. 10.

MUZEEL NOASTRE

A fost sau nu holocaust în România?
Evreii din România sînt niște venetici?
Șmil, medicul lui Ștefan cel Mare, e oare un erou al fanteziei lui Delavrancea, în „Apus de Soare”, sau a existat în realitate?
Au participat și evreii la războaiele pentru reintregirea României Mari?

În cultura, arta, știința, comerțul, meseriile acestei țări, au avut parte și evreii?

Acestea și multe alte întrebări își găsesc răspunsul în muzeele din str. Mămulari (Templul „Unirea Sfîntă”) și de la Sinagoga Mare (str. V. Adamache).

Vizitați muzeele noastre și veți putea da răspunsurile cuvenite hulișanilor antisemiți care uită că nu mai trăim nici sub fasciști, nici sub comuniști, și, deci, minciuna trebuie să amuțească.

Nu prin insulte, nici prin calomnii, nici prin ațîțări la ură poate progresa România.

Adevărul, numai adevărul, iată ce veți afla la muzeele Federației Comunităților Evreiești din România.

Muzeul de istorie a comunităților evreiești din România (interior)

100 de ani de la nașterea lui IACOB STERNBERG

„...Jacob Sternberg, umblind cu capul plecat / ca o creangă încărcată cu prea multe roade” (Ștefan Roșu). Așa mi-a rămas pe rețină, dar și în pulsațiile inimii lui Jacob Sternberg. Iar roadele acestea, chiar dacă mereu proaspete, pentru el, poetul, pentru el, evreul militant, pentru el, temerarul novator în ale teatrului, roadele acestea nu sînt (nu erau) niciodată suficient pîrguite. De-aici susură, ca șoapta unui șopot, permanența sa nemulțumire: „Doamne, cum să ajung să ating simplitatea lui Șalom Alehem?” Rostită nu o dată, această năzuință a lui, conștientă, de el, după lectura unui nou și deplin-izbutit poem, capătă accente dramatice. Tot această năzuință face să-i cunoști o altă trasătură: contradicțiile (de fapt numai aparente), prezente în creația sa.

Provenit dintr-un tîrg de margine de țară, Jacob Sternberg va deveni unul dintre cei dintîi poeți citadini evrei. STOT IN PROFIL — Oraș în profil — își va intitula înființat volum de poezii (apărut în anul 1935).

Sternberg are însă și o incontestabilă disponibilitate spre o modernă — chiar ultramodernă — viziune teatrală. Și, totuși, investigațiile lui în acest domeniu converg spre originile teatrului evreiesc. Aflat sub influența conștientă a lui Șalom Alehem, reputatul poet și fabulist Eliezer Stainberg — al cărui emul și discipol se va considera mereu —, își afirmă năzuințele, dar și aptitudinile sale literare: „Cu șube imblănte, pe troiene / înaintea morții mei bunici // în uriașe șube imblănte / cu luna pe ciubote și-n spinării, // înaintea în săni trase de cai negri / cit e de lungă noaptea. Bărbile lor / lăpeți deveneau virtoase ca piatra. / Așa doar negustorii drumetău”.

În anul 1913, Sternberg devine bucureștean și se adaptează repede aici. El află (descoperă) în specificul conaționalilor săi acel fel *deosebit* al acesti compacte populații evreiești, ce rezultă — va afla el mai târziu — din faptul că această populație provenea în mare parte din sate și, mai ales, păstrase un contact economic permanent cu satul românesc, cu „talpa țării”. Ceea ce oferea evreimii bucureștene un anumit caracter frust, o anumită prospețime.

În scurtă vreme, Sternberg începe să se considere (dar și este) un fel de latifundiar spiritual al fascinant-clocotitorului cartier Văcărești. Înfruntînd „estetismul” onora, se proclamă: „Eu sînt poetul din Calea Văcărești. / Ei si? / Puneți greutățile în balanță! / Vi se mai cuvine cumva de la mine vreun rest?” Poem amplu, lucrat în anii săi de afirmare, el exprimă, aproape monografic, respirația cartierului îndrăgît.

Acclimatizat, Sternberg ia contact cu viața culturală a evreimii bucureștene. Îl va cunoaște pe un tînar înalt, pe a cărui față prelungea ochii domină, pînă la a fi într-o permanentă căutare — Rubin și e numele. E pictor lunganul, dar, cam pe apucate, dă tirocoale și poeziei. În același timp, a legat prietenie cu Moti Rabinovici, gazetar la o publicație evreiască, prețuit pentru darul său de a citi din Șalom Alehem. Dar iată că, pe acest Văcărești, și-a făcut apariția fața poeziei a lui Botoșanski. Venea din Iași, unde, basarabean și el, și-a avut domiciliul o vreme; trecerea lui pe acolo a lăsat urme de cultură evreiască. Acesta, cînd e vorba de treburi culturale, e un fel de „bun la toate”. Cu toții, formînd o echipă, au început să aducă un element nou în efervescentul peisaj evreiesc bucureștean: cultura evreiască exprimată în idişul poporan; literatura evreiască, dar nu și cîntecul popular evreiesc. Desfășoară, cînd pe scenă bătrînei „Dacia”, cînd pe scena sălii „Tomis”, festivaluri de cultură evreiască. Întru realizarea lor, animatorul Jacob Sternberg e împins din spate de neastîmpărul întreprinzătorului Botoșanski.

Sternberg e, astfel, în elementul său, în climatul ce-i e prielnic. Poezia lui exprimă această stare euforică: „Mai lesne este să-ți alături de poporul tău, laolaltă cu omenirea / decît numai cu tine însuși — în singurat, / și decît să osîndești, să spui bin-cuvîntat fie! / Bles-temul răului, ce țările are înșingurat? / În popor, între oameni / își prefăce țesătura devenind binecuvîntare”.

1916. Au început și pentru România anii războiului. Bucureștii se afla sub nemiloasa ocupație dușmană. Lipsuri, nevoi, necazuri și, în multe case, dolii. Sternberg nu și întrerupe preocupările de a face cunoscută poporului său valorile naționale evreiești. Întru acestea — nemulțumit de faptul că fișile lungi de hîrtie, pe care sînt meticuloase scrise și rescrise poeziile sale, gîndurile lui crea-

el se încumetă să aducă un element nou în cultura poporului său. Jacob Sternberg, în colaborare cu expeditiv-actorul Botoșanski, re-crează teatrul evreiesc, dar cu un profil nou.

Pe scena sălii „Dacia”, scenă cîntită pe vremuri de Grigore Manolescu și de Const. Nottara, trupa de comedii și opere, de teatru evreiesc, condusă de Leopold Kaner, acceptă o ofertă venită din partea acestor doi scriitori evreiești, în moștenirea lăsată nouă de Avram Goldfaden, infuzează un factor nou — revista teatrală. Concret, asta înseamnă că, în nuca poleită, numită spectacol, în locul miezului frivol, în locul cancanului, este introdus un alt miez, un miez care înseamnă cultură, problematică națională, dar și revendicativă — teatru politic!

Paradoxal: o masă de cetățeni, total lipsită de cele mai elementare drepturi politice, așa cum era în acea vreme populația evreiască din România, își face din spectacolul teatral o tribună politică... De altfel, în întreaga sa prodigios-activă creație teatrală, Sternberg va profesionaliza teatrul politic — preocupare care, încă și astăzi, este la „ordinea zilei”, pentru cele mai prestigioase teatre din lume. În această inovare, Jacob Sternberg are doi mari premergători: Avram Goldfaden și I. L. Caragiale. Nu este de prisos să amintim că, mai tîrziu, în anul 1929, cînd se încearcă denigrarea lui Caragiale, Sternberg va scrie o pasionată pledoarie închinată marelui făuritor și teoretician al teatrului românesc modern. „Și totuși — va scrie Sternberg — ne permitem a lansa această lozincă aparent paradoxală, dar profund firească: «Pro Caragiale!» [Aceasta] Și pentru

fermecat” al lui Șalom Alehem, redescoperă noi bogății în „Comoara” predecesorului învidiat. Adaugă un plus de valențe, *dă viață*, melodramelor „Umbra galbenă” de Leb Maloh și „Orfana Hase” a lui Jacob Gordin. Înainte cu cîțiva ani, făcuse din palida melodramă „Josca muzicant” a lui Osip Dimov, fermecătorul poem teatral „Cîntărețul tristeții sale”, prilej pîrîu excepționalul Iosif Bulov să realizeze o creație memorabilă. Regizoratul lui Sternberg valorifică disponibilitățile de acțiune desăvîrșită ale lui Sîdy Thal. În două reviste teatrale, scrise în colaborare cu prozatorul Moise Altman, oferă posibilitate talentatei Sevilla Pastor să creeze o colecție de autentice bijuterii teatrale. Dar cele amintite mai sus nu sînt decît jaloane ale amplei activități teatrale desfășurate, de-a lungul anilor, de Jacob Sternberg. O activitate care a contribuit la înaltul prestigiu nu numai al teatrului evreiesc, ci implicit, al întregii mișcări teatrale din România.

Paralel cu această bogată creație artistică, Jacob Sternberg desfășoară o amplă activitate publicistică. Intemeiază reviste literare, gazete politice. Frecvent îi află semnătura în presa democratică românească.

Adversar înverșunat al asimilismului, își afirmă, răsplat, indestructibilă legătură cu poporul evreu. Activitățile sale sociale, politice sînt, pentru el, într-o deplină armonie cu apartenența sa națională: „Am renunțat oare la idealurile omenirii, / mai strîns dacă mă aflu îmbrățișat cu neamul?” La care, tot el răspunde: „O, nu! De-a lungul vieții mele, popor și omenire / își află hrană-n mine / Și la fel își află în mine aceeași sevă”.

dramaturgia și pentru regia modernă românească”.

După cum se știe, activitatea teatrală a lui Jacob Sternberg, ascendentă fiind, se impune. Dar, să nu uităm: ea va fi mereu și mereu incitantă, va surprinde, va ului chiar: „...viziunea regională a lui Jacob Sternberg — subliniază profesoara Ileana Berloga — a surprins și a intrigat, provocînd luări de poziție categorice. Au fost și critici care nu l-au acceptat, dar au fost și dintre aceia care au simțit că ceea ce se petrece în acest spectacol („Căsătoria” de Gogol, în 1925) este un lucru nou, nemaivăzut, o propunere de o autentică originalitate. Și printre aceștia s-a numărat în primul rând Tudor Arghezi”.

„Și așa va fi Jacob Sternberg — mereu mai cucerător, mereu mai novator. În aceste inovații și subtilități, modernismul sternbergian poartă în culese sale cele mai intime caracteristici originii (aș spune originalității) sale naționale evreiești.”

Temerara montare — pe o scenă primitiv utilată — a profetiei „Noaptea în tîrgul vechi”, a acelei „nopti de febră” a lui I. L. Peretz va aduce o crescîndă adăzire a spectatorilor, o mai largă *dimirire* a cronicilor teatrale. Dar Jacob Sternberg va adăuga noi verigi, memorabile, la lanțul incitantelor sale înfătușuri în ale teatrului. Călauza lui, a modernistului, a ultramodernistului novator, dorința lui cea mai fecundă? Să fie un vrednic continuator al lui Goldfaden...

Întru aceasta, Jacob Sternberg adaptează și dă o nouă viață, teatrală de data aceasta, năstrușnicului, mereu optimist-istoricului, mereu optimist-istoricului.

Încheie intens-cuprinzătoare, dar și dramatica sa existență. Împlinise optzeci și trei de ani.

CICLURILE din amplul volum (485 de pagini) cu un cuprins selectat chiar de autor, apărut (1970) sub titlul „IN KRAIZ FUN IORN” — „În crugul anilor”, apărut în România la editura „Kriterion”, ne oferă, oarecum, posibilitatea unei inventarii, relative, a poeziei lui Sternberg. De fapt, cuprinsul fiecărui ciclu în parte poate forma un volum de sine stătător. Astfel:

ORĂȘ ÎN PROFIL oferă, în deschiderea ciclului, poeme nostalgice, evocatoare ale ambianței locurilor natale ale poetului. După care, într-un surprinzător contrast, în partea a doua, el atacă inedită temă a nașterii marelui oraș — tema citadină, aparent „cosmopolită”. Caracteristic, relevant sternbergian e următorul fapt: pînă și în încirnatul, incîntătorul său poem „HAȚOS” — „Ruga de la miezul nopții” — își pune pe prim-plan obîrșia: „...Provin dintr-un popor care, la miez de noapte, se scoală, se așază pe pămînt, în fața nopții, și jeleşte”.

Din cartea „AICEA”. Poeme în care poetul își confesează, în trei mari serii, legătura cu poporul. Și, implicit, protestul său împotriva călărilor omenirii.

CÎNTURI PENTRU REGELE SOLOMON. Poeme pentru cîntirea înțelept-neasemuitului Rege. Superbă perioadă istorică, văzută prin optica poporului de jos, în vremea Sa.

OCHI ÎN OCHI CU NOAPTEA. Poeme cu mereu mai incitantă temă citadină.

CÎNT ȘI BALADĂ ÎN CARPAȚI — 1924—1925. Elogiul poetului adus naturii fruste.

CÎNT ȘI BALADĂ ÎN CARPAȚI — 1933—1966. Dacă Jacob Sternberg ar fi scris numai poemul intitulat „TVIŠN KOTEV UN KITEV” — „Între Kotev și Kitev” — poemul locurilor carpatine sîntit-eterizate de prezența neasemuitului lui Baal Sem Tov, poem închinat *uriișului* — unaș prin modestia lui — și tot ar fi destul ca Jacob Sternberg să fie considerat drept unul dintre cei mai reprezentativi poeți ai lumii — nu numai ai evreilor.

BLOND ȘI GRI. Poeme în care poetul, chiar și pe un fir de purpură, face să vibreze, în sunete rafinat-moderne, credo-urile sale.

Din cartea „POPOR”. Titlul ciclului face explicația de prisos.

MONOLOGURI. În care poetul își îngăduie incursiuni psihologice.

ELEGII ÎN DO MAJOR. Fragment din poemul „În flacăra gerului de cînci-zeci de grade”: „...Pustie tîndră, ger și / omăt înlocuie lumina zilei / noua ni s-au dat cîinci minute pentru obîrșia mea evreiesc-scritoricească / recunoscut-am eu: un sfînt... Pe semne... Pe semne... // Da. Un «nepot», un deosebit de mare «nepot»-fosta Der Nester, / care la obîrșie purta numele de Kaganovici Pinie. / Să te miri. A întregit aicea al nostru *mi-nian...*. Increment mîrturisesc: orice comentariu să face ar fi o profanare...”

Din cartea „POEZIE”. Portrete uimitoare, cu elevate trăsături, ale unor scriitori.

O VERIGHETA PE DEGETUL TĂU (trei capitole) — poeme în care Sternberg își dezvăluie farmecul disponibilităților sale lirice.

PE TĂRMUL MĂRII NEGRE. Cinci poeme nostalgice încheie ciclul — de înaltă poezie...

Poet și animator, figură proeminentă a vieții culturale evreiești din Bucureștii anilor '30, Jacob Sternberg a cunoscut avaturile unei existențe dramatice, în care scena s-a confundat cu realitatea, iar tragedia compensează labilitatea opțiunilor.

Opera sa în limba idiş apare însă remarcabilă peste ani, un registru de motive existențiale, resimțite de acuitatea unei sensibilități rafinate, îmbinate de spiritualitatea străveche a unui mare popor și prelucrate cu ajutorul unor mijloace simple — aprofundează critic Aurel Dragoș Munteanu.

MERIDIANE • MERIDIANE • MERIDIANE

ULTIMELE SCRISORI
ALE LUI KAFKA

În aprilie 1983, un anticar din Praga a achiziționat un pachet cu 32 de scrisori și cărți poștale ale lui Kafka, datînd din perioada 1922—1924. Toate se află actualmente în Muzeul național de literatură al Cehoslovaciei. Cine era vinzătorul și cum dobîndise el această parte a corespondenței ilustrului scriitor — editorii Josef Cermák și Martin Svatoš, care le-au dat recent publicității, n-au putut afla. Lucrul cel mai derutant în legătură cu această achiziție senzatională îl constituie faptul că, deși prietenul lui Kafka — Max Brod —, care, după moartea poetului, a editat operele acestuia, trebuie să fi cunoscut o scrisoare din colecție, anume ultima, dinaintea morții lui Kafka, el nu a inclus-o în ediție. În bibliografia sa, Brod a amintit de ea, în 1937. Evident, nici rudele lui n-au putut da vreo explicație pentru această apariție tardivă a scrisorilor. De ce oare, părinții, care primiseră scrisorile, nu i-au lăsat lui Max Brod decît una dintre ele? Editorii de azi sînt de părere că nu ar fi exclus să apară și alte scrisori.

În aceste misive este vorba numai de comunicări către părinți, din ultimii ani de viață ai fiului lor — respectiv, din acea perioadă care pînă acum n-a putut fi cercetată decît par-

țial. Ele trebuie considerate ca o completare la „Scrisori către Ottilia și familie”. Kafka le-a trimis din localitățile Plana și Luznici (Boemia) și de la Berlin, unde a locuit temporar, la văduva scriitorului Carl Busse, dat acum uitării. Dată fiind creșterea permanentă a prețurilor, în timpul inflației postbelice, Kafka s-a aflat, la Berlin, într-o grea situație financiară. El era bucuros să primească regulat, de la mama lui, pachete cu alimente și bani, multumind de fiecare dată, într-un stil volubil și duios. La alte subiecte nu s-a referit, cu o singură excepție: atunci cînd, în 1924, a trimis surorii sale Elli adrese pentru cazul că ea ar întreține legături cu Asociația femeilor evreice din Praga.

Kafka s-a străduit fără preget să lase părinților săi impresia că-i merge mai bine decît era în realitate. Deși, în 1923, starea sănătății i se înrăutățise rapid, el scria totuși despre sine, cu un optimism simulat, că făcuse „doi pași mici înainte”. Complet epuizat de boală, scrisul îi părea tot mai anevoios. Ultima epistolă, din 2 iunie 1924, a rămas neterminată, ca și rîndurile adăugate de însoțitoarea sa, Dora Diamant. A doua zi, Kafka se stîngea din viață, în urma unei hemoptizii.

CEL MAI VECHI CIMITIR
DIN ELVEȚIA

Pînă în anul 1750, evreii din Endingen și Lengnan au fost obligați să-și înmormînteze morții pe o insulă de pe Rin, aproape de Koblenz, care a căpătat numele de „Judeninsel” (Insula evreiască). În acel an cele două comunități au obținut permisiunea de a cumpăra pămînt în Elveția pentru înființarea unui cimitir, colectînd bani în acest scop, cimitir care există și în prezent.

În anul 1955, pietrele tombale și alte obiecte de cult din acest cimitir, care au rezistat vicisitudinilor vremii, au fost transportate la Aargau. În anul 1969 cimitirul a fost ținut unor profanări cu caracter antisemit, avînd drept rezultat distrugerea a numeroase pietre tombale.

Recent, istoricul israelian Abraham Rosenthal și soția sa au

început să lucreze la un proiect pentru repararea și curățirea vechilor pietre tombale, care au suferit în cel din cauza efectelor timpului. Restaurarea va face posibilă citirea unor vechi inscripții ebraice și, astfel, compararea inscripțiilor cu arhivele sinagogii din Endingen va contribui la descifrarea unor elemente privind istoria evreilor din această regiune. Inscriptiile au de asemenea o valoare lingvistică, întrucît aruncă o lumină asupra a ceea ce a fost, pentru generații de-a rîndul, limba ebraică, pe nedrept considerată o limbă moartă, la evreii din Europa.

Importanța arhivelor existente la sinagoga din Endingen este cu atât mai mare cu cît aceasta este singura localitate din Elveția care are o sinagogă, dar nici o biserică creștină.

COMUNITATEA EVREIASCĂ DIN MAPUTO

Fostă colonie portugheză pînă în anul 1975, Mozambicul, cu o suprafață de 783 000 km² și o populație de 14,5 milioane locuitori, are capitala la Maputo. Cea mai mare parte a populației evreiești din Mozambic a părăsit de nevoie țara, plecînd în Africa de Sud. Acolo au dus cu ei și Tora, care se află în prezent la Muzeul evreiesc din Johannesburg.

Prima congregație evreiască a fost atestată în anul 1899, la Lourenço Marques — azi Maputo. Congregația locală a fost înființată de către rabinul J. H. Hertz, care, în anul 1913, a devenit Șef Rabinul Imperiului Britanic.

Sinagoga din Maputo a fost inaugurată abia în anul 1926, de către rabinul J. L. Landau. O mare parte a fondurilor necesare construcției și amenajării lăcașului de cult au fost oferite de către un grec, neevreu, A. E. George, producător de tutun.

După obținerea independenței țării, guvernul Mozambicului a preluat sinagoga și cimitirul. Sinagoga a fost transformată, atunci, într-un depozit de ma-

Maputo Synagogue: a tribute to Greek generosity

■ SINAGOGA DIN MAPUTO

teriale necesare Crucii Roșii, însă în anul 1989 a fost retrocedată micii comunități evreiești, care numără în prezent doar 13 membri; restaurarea sinagogii a reînceput de îndată.

Demn de semnalat este faptul că — și de data aceasta — ma-

teriale necesare Crucii Roșii, însă în anul 1989 a fost retrocedată micii comunități evreiești, care numără în prezent doar 13 membri; restaurarea sinagogii a reînceput de îndată.

teriale necesare Crucii Roșii, însă în anul 1989 a fost retrocedată micii comunități evreiești, care numără în prezent doar 13 membri; restaurarea sinagogii a reînceput de îndată.

CORESPONDENȚĂ DIN STOCKHOLM

Recent, centrul de imigrare din Suedia a aprobat crearea unui FÖRLÄGGING, adică a unui cămin (ca să nu-i zicem lagăr, cuvînt oarecum compromis) pentru refugiații evrei veniți în țară: dar numărul locurilor e limitat la 3), în timp ce căminele obișnuite de refugiați au cam 300 de locuri. Iar Christina Rogestam, șefa Invandrarverk-ului, a explicat Evei Fried, administratoarea comunității evreiești, și lui Ruth Kohlberg, șefa acestui cămin, că evreii au o poziție unică în materie.

Eu personal eram tot timpul ținut la curent de unul din membrii comitetului de creare a acestui cămin, Peter David, inginer de calculatoare. Trebuia să mă mulțumesc cu informații foarte vagi despre clădire, despre condițiile de viață etc., etc. Și abia așteptam ca existența căminului să fie făcută publică, pentru ca să pot scrie în ziare.

Inițiativa comunității evreiești din Stockholm, scrie ziarul Svenska Dagbladet, a survenit ca o reacție la antisemitismul în renaștere în Uniunea Sovietică. De-

sigur, cea mai mare parte a refugiaților evrei sovietici (sute de mii) se îndreaptă spre Israel, dar un foarte mic număr dintre ei (900) au ales Suedia.

Nu-i de competența mea să discut dacă ei sînt îndrituiți moralmente de a cere azil într-o țară a Galut-ului, deși li s-a deschis în Israel. Dar, ca om și ca evreu, trebuie să acord o i-cui dreptul de a-și alege domiciliul după bunul său plac.

Poate că cei ce așteaptă actualmente aprobarea de rămînere în Suedia vor regreta cîndva că au zis nu Alia-lei. Sau, dacă nu chiar ei — poate copiii lor... Dar să nu uităm că decenii de „ideologie comunistă” au adus pe unii în pragul asimilării și la pierderea simțului național. Și apoi, mai există și oportuniști.

AVANTAJE ECONOMICE
PENTRU STAT

S-a discutat și aspectul economic al acestui cămin special. Reprezintă el o povară în plus pentru bugetul statului? Dimpotrivă, din socotelile făcute reiese

că pentru un refugiat, comunitatea primește 275 de coroane — adică vreo 50 de dolari, zilnic. Din acești bani trebuie plătite mîncarea și locuința, medicamentele și articolele de igienă. Restul cheltuielilor — amenajarea clădirii, mobila, salariile personalului și cheltuielile de transport — cad în răspunderea comunității.

La acestea se adaugă și costul pazii, căci căminul cu pricina este expus atentatelor, nefiind lipsă de antisemiți de tot soiul în Suedia: neonaziști, securiști, legionari, teroriști arabi și altele asemenea lighioane. (Le dau un astfel de calificativ, întrucît nu-i pot considera ca aparținînd regelui uman).

La avantajele de mai sus se adaugă și faptul că în momentul în care expiră contractul dintre Invandrarverk și comunitatea evreiască, aceasta din urmă acordă autorității de imigrare o mare flexibilitate în acțiune, în sensul că acest cămin se poate închide fără a pricinui cheltuieli suplimentare.

ANDREI BART

TRADIȚIE EVREIASCĂ LA BASEL

Prima înregistrare despre evreii din Basel datează de timpuriu, încă din secolul al XIII-lea. În secolul al XVI-lea orașul a devenit un centru important pentru realizarea tipăriturilor ebraice. Tipografiile existente, folosind corectori și tipografi evrei, au tipărit „Talmudul din Basel”, în anul 1580, care a constituit o bază pentru edițiile ulterioare ale Talmudului.

Totodată Basel a fost centrul în care s-au adunat evrei din întreaga Europă și America de Nord pentru a participa la primul Congres Sionist, din 1897, inițiat de Theodor Herzl: „La Basel am fondat Statul Evreiesc”, a scris Herzl mai tîrziu.

Iar orașul Basel, în onoarea sa, a conferit unei străzi numele lui Theodor Herzl.

Populația evreiască din Basel nu depășește, în prezent, 2 000 de locuitori, un număr mai scăzut față de Zürich (6 000), Geneva (4 000), Vaud (2 300). În comparație cu alte comunități din Elveția, cea din Basel — stabilită în 1805, în special din emigranții din Alsacia — se bucură de un statut special. Cantonul Basel recunoaște comunității evreiești același statut ca și bisericilor protestantă și catolică.

Multe personalități evreiești sînt originare din Basel, dintre care menționăm pe Tadeus Reichenstein — căruia, în anul

1950, i s-a decernat Premiul Nobel pentru medicină — și pe producătorul de film Arthur Cohn — căruia i s-a acordat o distincție academică.

În cadrul comunității din Basel funcționează un „Muzeu Evreiesc”, singurul, de altfel, din Elveția. Deschis în anul 1966, muzeul cuprinde trei secțiuni principale: legea, anul iudaic, viața de fiecare zi. Multe exponate sînt rare și au o valoare deosebită.

Celelalte muzee din Basel cuprind exponate oglindind istoria și cultura evreiască. Astfel, la loc de cinste, în „Muzeul de Arte Frumoase din Basel” se află lucrarea lui Marc Chagall intitulată „Rabinul”.

AM TRĂIT „REBELIUNEA“ LEGIONARĂ

O MĂRTURIE

Federația Comunităților Evreiești din România păstrează bunul obicei de a comemora în fiecare an, cu pietate, victimele pogromului din 21-23 ianuarie 1941.

Dat fiind faptul că am locuit 39 de ani în plin cartier evreiesc, pe strada Legiilor, situată la intersecția străzilor Labirint, Văcărești, Col. Orero, străzi în care locuia mare parte din evreimea bucureșteană, pot afirma că am trăit din plin acele evenimente și că pot adăuga unele amănunte, la întâmplările din acele triste zile.

Poate și faptul că în curînd voi împlini 85 de ani de viață, ceea ce ar putea determina o posibilă scădere a memoriei, mă determină la redactarea acestui material evocator.

Venirea la cîrma țării a guvernului legionar sub conducerea generalului Antonescu și proclamarea României ca stat național-legionar, a constituit, evident, motiv de teamă și îngrijorare în lumea evreiască. Aceasta se întimpla la 6 septembrie 1940.

Curînd am început să auzim de oameni care, după descinderea nocturnă, erau duși la sedii ale poliției legionare, din Calea Rahovei 39 sau din Calea Călarăși 37, unde, după ce li se lua tot ce se găsea asupra lor, erau crunt bătuți.

Prin decembrie 1940 am văzut pentru prima oară — și nu pot uita aceasta — oameni al căror spate și al căror șezut erau complet negre, de parcă ar fi fost carbonizate.

Odată cu a 2-a decadă a lunii ianuarie 1941, se simți că plutește ceva în aer!

Maltratările la sediile legionare se înteau.

În ajunul zilei de 21 ianuarie, atmosfera era foarte tulbură, iar în 21, încă din primele ore ale dimineții, cete de legionari băteau trecătorii evrei sau îi ridicau.

Am avut șansa de a nu ieși din casă la primele ore ale dimineții, cum obișnuim, din cauză că îmi petrecusem aproape toată noaptea la capătul mamei cunoscutului bancher Aristide Blank, care încercase să se sinucidă cu luminal, fiind terorizată de niște legionari cațați cu forța în apartamentul ei din Calea Călarăși nr. 39, alături de poliția legionară. Pînă la urmă, am reușit să o readuc la viață.

Bande de bătași se ascundeau după colțul străzii și luau în primire trecătorii evrei.

Văzînd că trece pe stradă un cunoscut, avocatul Grossfeld, am încercat cu disperare să-i fac semn să nu mai înainteze, dar a fost zadarnic, căci el nu a ridicat ochii spre fereastra la care mă aflam, și, evident, a fost grav bătut.

După amiază a început adevăratul pogrom!

Magazinele de pe Calea Văcărești erau jefuite și incendiate. Cei care opuneau rezistență erau bătuți. Vis-à-vis de locuința mea era o croitorie. Am văzut cînd am intrat în acest atelier, l-au bătut pînă la sînge pe croitorul Herșcovici și au incendiat prăvălia.

Alte bande pătrundeau în case și ridicau sau omorau pe cei care-i împingau, cum a fost cazul maistrului farmacist Röder, de pe strada Mămulari, caz care este foarte cunoscut.

La lăsarea serii, aspectul era sinistru: flăcări, strigăte, gemete umpleau atmosfera.

La noi se adunaseră vecinii, nu lăsasem să se strecoare nici o lumină și stăteam toți în întuneric și tăcere. Doar fetița mea, de patru ani, se juca, gîngurînd sau cîntînd cîntece pentru păpușă. Pe la orele 6 d.a., am auzit scuturături ale lanțului de la poartă și bății în poartă. Evident, toți am fost îngroziiți și tăcerea și întunericul în care eram cufundați au devenit și mai profunde.

A doua zi, după ce lucrurile s-au mai liniștit, vecinii ne-au relatat că, atunci cînd pogromul era în toi și flăcările se ridicau de peste tot, un maior, însoțit de fiica lui în vîrstă de 16 ani, a venit la noi, înfruntînd pericolul, căci legionarii se războiau atunci și cu militarii; a venit cu un geamantan, să ne ia la el acasă și să ne adăpostească. A fost comandantul meu la o unitate în care fusese concentrat cu un an înainte.

Cînd, după încetarea rebeliunii și după reinstaurarea liniștii, m-am dus cu soția mea la el acasă, spre a-i mulțumi, am fost împincați de soția lui, pe care nu o cunoscușem pînă atunci și care, la cuvintele noastre de mulțumire, ne-a spus: „Să nu vă mirați că am vrut să vă luăm la noi cînd erăți în pericol, căci noi nu știm ce este aceea ură de rasă și prețuim oamenii, indiferent de religia pe care o au!“

Ne-am îmbrățișat toți patru și am rămas prieteni pînă la stingerea lor din viață, dînsul în 1970, iar soția lui în 1990. Se numeau maior Constantin Ștefănescu, din Batalionul 7 Transilvani și Lidia Ștefănescu. Fie memoria lor binecuvîntată!

Iar acum, amănunte în legătură cu cazuri mai mult sau mai puțin cunoscute:

1. S-a vorbit, în timpul comemorării, de tînărul Lucian Rosen, care s-a aruncat de la etajul V în curtea Prefecturii Poliției și a murit pe loc. Nu l-am cunoscut.

Dar poate că foarte dramatic este și cazul comerciantului pielar Solomon Klein, care locuia în Calea Văcărești 88. Acesta, anchetat și bătut 2-3 zile în șir, s-a aruncat pe fereastră de la etajul V, zdrobindu-se de caldarîmul din curtea Prefecturii. Era un om de o corectitudine desăvîrșită, cu o frumoasă viață de familie, avînd soție și două fiice căsătorite, una cu avocatul Margulies, cealaltă cu un inginer. Veneam des la ei acasă, fiindu-mi pacienți. Toată familia a plecat din țară ulterior.

2. Pe aceeași linie se situează și cazul doctorului Albert Aftalion, care locuia pe strada Schitu Măgureanu, vis-à-vis de căminele studențești, focare de legionarism.

Bătut de studenți legionari, s-a aruncat și el pe fereastră, doar că de la etajul II și, evident, s-a ales cu fracturi multiple.

3. În afară de cei ridicați în noaptea din ajun și cei din noaptea de 21, unii dintre cei la care au intrat bandele de legionari în cursul zilei au fost bătuți și jefuiți; doar viața le-a fost crutată.

Pe o stradă din București, absolut toți evreii au fost omorîți cu cruzime. Este vorba de Alea Colentina, o alea care astăzi nu mai există. Era situată vis-à-vis de actualul magazin Bucur Obor.

4. În diversele reuniuni și ședințe ale studenților evrei din Capitală se distingeau, prin prestanță și printr-un talent oratoric care ferea, un student de la Drept, Milo Beiler.

Toți vedeau în el un viitor as al baroului.

Nu știu dacă Beiler avea 30 de ani cînd a sfîrșit afirmat de cîrlegele abatorului din București.

5. Unul din cazurile care m-au frîmîntat mult în acea perioadă a fost cel al lui François Heller, ridicat în acea zi de 21 ianuarie de la Templul Coral împreună cu cantorul Kopstuck, coristul Klein și alți enoriași. François Heller era din Paris; ce l-a făcut ca în acea zi nefastă să-și îndrepte pașii către Templul Coral din București, rămîne un mister!

Venirea lui François Heller la București, prezența sa la templu, posibil pentru a spune un kadiș, au constituit un șir de întâmplări cu consecințe tragice din cauza legionarilor.

6. În ziua de 23 ianuarie 1941, după ce lucrurile s-au mai potolit și rebeliunea a fost înfrîntă de armată, dr. Cornel Iancu și soția sa, Mela Iancu, au vizitat pe cei ale căror case au fost devastate și jefuite și au împărțit ajutoare bănești. Doamna Mela Iancu și-a consacrat eforturile mai ales pentru copii, patronînd și un cîmin pentru copiii evrei bolnavi, la Buzeni.

Ambii au fost închiși de regimul comunist, iar dr. Cornel Iancu, cunoscut activist în mișcarea sionistă, a murit în închisoare.

Momente dramatice pe care le-am trăit și despre care am simțit nevoia să depun mărturie acum, cît nu e prea tîrziu. „Dixi et salvavi animam meam“.

Dr. ARTHUR MAIERSOHN

Pioasă aducere aminte pentru alți doi pacienți ai mei, uciși în timpul pogromului legionar: Solomon Adesser și Marcel Blum.

Muzeul din Tavistock Square

Situat în Tavistock Square (Woburn House, cu mai multe etaje, la unul din ele aflîndu-se o enormă librărie de cărți de cultură iudaică), Muzeul evreiesc din Londra a fost fondat în anul 1932, cu ocazia deschiderii casei Woburn, avînd misiunea de a înfățișa istoria vieții e-vreilor, în special a acelor din Anglia, prin obiecte de interes istoric și artistic.

În 1939, muzeul a fost închis din cauza războiului, fiind redeschis publicului în 1947.

Muzeul posedă puține obiecte vechi (majoritatea sînt obiecte de cult, cu proveniență începînd din secolul XVIII), dar printre acestea trebuie menționate o placă de aur votivă (cu inscripție în greacă și menora gravată pe ea) din secolul al VIII-lea, de proveniență bizantină și monedele datînd din perioada Macabeilor și din cea a revoltei lui Bar Kohba (recent a fost achiziționată o monedă de bronz emisă de Vespasian după cucerirea Ierusalimului și aparținînd tipului cunoscut sub denumirea „Iudaea Capta“).

În afara galeriei de picturi reprezentînd figuri celebre de evrei englezi din ultimele secole, am menționat un vas avînd pe el pictată celebra scenă a meciului de box dintre Humphreys și evreul Mendoza (vasul este datat de muzeu „circa 1800“, iar meciul de box a avut loc în 6 mai 1789 la Stilton, fiind cîștigat de Daniel Mendoza, care a devenit campionul Angliei; rezultatul meciului a creat un val de simpatie al publicului englez pentru evrei), figurile de ceramică colorate — adevărate opere de artă — din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea — printre care și chivotul mare, — piesa centrală a muzeului —, reproducînd pe coperta lucrării intitulată „The Jewish Museum“ — chivot ce a fost des-

coperit de un librar la o licitație și este de proveniență italiană — dintr-o sinagogă venețiană. Este în muzeu și un tablou din seria „Vanitas“ (de Benjamin Senior Godines, Amsterdam, 1681).

Cîteva date despre evreii din Anglia: sînt prezenți aici cît puțin din timpul cuceririi normande (anul 1066); în 1290, sînt alungați de regele Eduard I, iar între 1290 și 1656 nu au existat oficial în Anglia (deși în timpul reginei Elisabeta este semnalată o mică comunitate din care a provenit și medicul reginei, Rodrigo Lopez). În timpul lui Oliver Cromwell, sînt readmiși oficial în țară, pe baza unei petiții susținute de Menasseh Ben Israel (personalitate marcantă evreiască, de origine portugheză, ce a trăit în Olanda; Rembrandt i-a gravat chipul). Un grup de evrei sefarzi din Londra a deschis o sinagogă; s-a fondat și o congregație a evreilor spanioli și portughezi. La recensămîntul din Londra, din 1696, sînt înregistrați 500 de evrei sefarzi și 290 de așkenazi (o mică comunitate exista separat la Dublin). În 1753 erau circa 1500 de sefarzi și 4500 de așkenazi în Londra; în 1790 erau circa 2000 de sefarzi și 13000 de așkenazi; din 1880, populația Londrei se dublează și la fei crește și cea evreiască, datorită imigrărilor din Polonia, Germania, Rusia și din alte țări; de la circa 40000 în 1870, evreii ajung, în 1914, la un număr de 250000 în Londra, dintre care circa 200000 erau imigranți și locuiau în East End.

În 1984, populația evreiască a Angliei este apreciată la 353000, dintre care circa 280000 la Londra, 35500 la Manchester, 16500 la Leeds, 6000 la Birmingham, 6000 la Liverpool, 13500 la Glasgow.

BETINIO DIAMANT

DECESE

În perioada 1-31 decembrie 1991, în cîmîntele Comunității Evreilor din București au fost înhumați următorii:

Braunstein Saché (77 de ani), Bd. D. Cantemir nr. 21; Gabriel Audea (90), str. Bozianu nr. 31; Simon Paul (59), str. Dimitrie Racoviță nr. 21 A; Friedman Ilic Moer (75), str. C-tin Ivănuș nr. 88; Gălățeanu Frederica (83), str. Cetatea Veche nr. 8; Gogut Haia (75), str. Pitar Moș nr. 21; Steinberger Iuliu (87), str. Camil Ressu nr. 40; Mills Idel (88), str. Pecineaga nr. 97; Sapira Arges Helene (89), Calea Moșilor nr. 251; Spiwack Barbu Mihai (54), str. N. Grigorescu nr. 29; Barot Solomon (84), Schlesinger Ernest (89), Hoffman Ilie (96), Bertis Hana (88), Manas Mihaela (85), Cămin „Amalia și Șef Rabin dr. Moses Rosen“; Cuperman Reful (92), str. L. Rebreanu nr. 6; Drasinover Louis (59), str. Camil Ressu nr. 57 A; Novac Janeta (81), str. Apolodor nr. 4; Zalmanovici Moritz (85), Cal. Călarășilor nr. 319; Bergel Regina (79), str. Compazitorilor nr. 31; Jagher Josef (77), str. Școala Floreasca nr. 13 bis; Singer Lazăr (92), Cămin „Martin Băluș“, Sendrea Iosefina (70), str. Iuliu Barasch nr. 12; Landesberg Josef (81), str. Plantelor nr. 23; Floru Moise (91), str. Reșița nr. 17; Sager Iancu (85), Cal. Moșilor nr. 296; Goldstein Angela (69), Intr. Licurici nr. 2; Triester Alfred (82), Rd. M. Kogălniceanu nr. 2; Stancu Lucian (72), str. Bis. Amzei nr. 10; Burach Mali (91), str. Brăilei nr. 9; Onciu Lionel (76), Bd. 1 Mai nr. 337.

Se implinesc patru ani la (27 Șvat) de cînd ISRAEL BERCOVICI nu mai este printre noi. Familia.

Cu mare durere soția și rudele apropiate anunță decesul, la 16 Tevet, după grele suferințe, al lui ȘFARTZ IOSUB din Vaslui, în vîrstă de 80 de ani. Nu te vom uita niciodată!

Ketty — soție, Roza și Lorenz — soră și cumnat, familiile Marian, Apostol, Diaconescu și Simiu — veri și nepoți anunță cu durere decesul prof. univ. SAGER IANCU.

Nu te vom uita niciodată!

Prof. dr. Horia Deleanu — soț, Radu — fiu, rudele și prietenii anunță, cu durere, încetarea din viață a neprețuitei lor dr. SORANA DELEANU.

Inhumarea a avut loc la Cimitirul Sefard, la 15 ianuarie 1992.

Cu sfîșietoare durere anunțăm că inima mult chînuță a iubitei noastre CLARA HARZAAV — FINTINARU a încetat să bată.

Înmormintarea a avut loc marți, 31 decembrie 1991, iar requiemul și inaugurarea pietrei funerare vor avea loc la 29 ianuarie 1992 (24 Șvat 5752).

De-a pururi neconsolați: I. Fintinaru — soț, Dana și Sherry — copii, rudele și bunete ei prietene.

Redacția „Revistei Culturii Mozaic“ este alături de apreciatul nostru coleg I. Fintinaru în marea durere pricinuită de pierderea soției sale CLARA HARZAAV-FINTINARU.

Lacrimi și durere de opt ani, cînd a încetat să mai bată inima generoasă a artistului, regizorului și dramaturgului BENNO POPLIKER, care a iubit așa de mult oamenii și viața. Nestînsă amintire. Veșnică odihnă sufletului său zbuciumat. Nesfîrșite lacrimi, flori la tristul mormînt. Soția.

— Îndurerați, doctor Gilly Silberstein — soț și Franca Oprescu — fiică anunță decesul neprețuitei lor, soției și mamă, TINEL SILBERSTEIN, la data de 4 ianuarie 1992.

Maria Schlesinger, cu adîncă durere în suflet, anunță decesul scumpului său soț, ERNEST, mult prețuit și iubit de toți și adorat de soție.

Două articole de **M. ȘORAR**

DIN ISTORICUL PRESEI EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA: MOMENTUL „HATIKVAH”

În istoria iudaismului din România orașul dunărean Galați și-a câștigat un loc aparte ca leagăn al mișcării sioniste din această țară. Galațiul a fost, pe planul iudaismului, un vechi focar al dragostei de Sion. Oameni ca Samuel Pineles, Heinrich Schein, Leopold Samueli, dr. L. Helfant, Iacob Schönberg, M. Dinerman și alții au stat în primele rinduri ale mișcării de renaștere națională a poporului evreu. Aici a apărut, în 1887, ziarul „Galatzer Israelit” și s-au ținut multe din conferințele pe țară ale cercurilor sioniste și ale Federației Sioniste, aici era, până după primul război mondial, sediul Federației Sioniste și tot aici au apărut numeroase publicații și broșuri cu caracter sionist. În primii ani ai veacului nostru existau aici trei societăți sioniste („Sam Pineles”, „Kadima” și „Max Nordau”) fuzionate apoi în una singură, iar în anii următori s-au înghesat alte cercuri: de meseriași („Bar Kohba”), tineret („Montefiore”), elevi („Agazet”) etc. Există prin urmare, în Galați o tradiție sionistă și o ambianță național-evreiască așa cum nu era în nici un alt oraș al țării.

Dar în răstimpul dintre Răscoala țărănească din 1907 și Războiul balcanic din 1913, datorită unor împrejurări neprielnice interne și externe, sionismul din România se afla în reflux. La Galați nu mai rămăsese, la 1913, decât o searbădă luminată: „Cercul sionist dr. Theodor Herzl” în jurul căruia gravitau câțiva dintre vechii sioniști și mai mulți tineri care nu se împăcrau cu ideea „neantului național”. Perioada la care ne referim se situează la sfârșitul epocii dintre moartea lui Herzl și primul război mondial, în care sionismul herzlian, politic în esența lui, devenise predominant cultural în formele sale de manifestare. În această conjunctură, grupul tinerilor sioniști gălățeni doritori de a reînsoții idealul sionist hotărârea unei reviste sioniste care să îmbine mesajul sionismului politic cu formele sionismului cultural. Această revistă a fost „Hatikvah”, apărută la Galați, la 31 mai 1915.

Ideea apariției acestei publicații bi-mensuale în limba română aparține lui Leon Feuerstein, secretarul Federației Sioniste din România, dar meritul înfăptuirii ei revine lui Leon (Leibus) Gold, cunoscut în presa evreiască sub numele Iehuda L. Ariel. Istoricul pe larg al zămislirii „Hatikvei” este consemnat în articolul acestuia „O jumătate de veac de la apariția publicației Hatikvah” apărut în volumul comemorativ „Iehuda L. Ariel — la a zecea aniversare a morții sale” (Tel Aviv, 1976).

La puține zile de la apariția primului număr a avut loc o consfătuire cu prietenii și susținătorii materiali ai revistei, la care s-a ales și Comitetul de redacție sub președinția rabinului dr. I. Nacht.

Fiind o tribună sionistă pentru evreii din România, „Hatikvah” a ogândit cu precădere problemele specifice ale sionismului din această țară dar și problemele generale ale sionismului mondial, precum și note, comentarii și informații ale vieții evreilor din Țara Sfântă și din restul lumii. A publicat, de asemenea, pagini din istoria evreilor, din cultura iudaică, precum și producții originale ale unor scriitori evrei din România și traduceri din literaturile ebraică și idiş. Spre deosebire de revista „Licht”, scrisă în cea mai mare parte de comitetul redacțional, paginile „Hatikvei” erau deschise oricui, dar și unor fideli colaboratori recrutați dintre cei mai reprezentativi scriitori și publiciști evrei de atunci: Iacob Sternberg, M. Schächter-Iași, Enric Furtună, B. Fundoianu, B. Luca, F. Aderca, dr. I. Niemirower etc. Iar dintre artiștii care au împodobit coperta și paginile ei menționăm pe Reuven Rubin (gălățean de origine, dar stabilit la Fălticeni), Mem (Maur Rampa) și Feibel (P. Neamt). Toți membrii grupului redacțional al revistei „Licht”, în frunte cu Iacob Gropper, au devenit și ei colaboratori ai „Hatikvei” sub nume propriu sau pseudonim. Trăsătura de unire între mișcarea culturală ieșeană și cea de la Galați era Iacob Botoșanski care, în acei ani, era stabilit la Brăila unde redacta revista social-culturală „Der Hammer” în limba idiş.

Colaborau la „Hatikvah” și o serie de personalități ale iudaismului mondial ca Victor Jacobson, David Wolfsohn, dr. Klatzkin etc.

Revista a pătruns adine în ulita evreiască astfel că tirajul, modest la început, s-a urcat imediat la 7.500 exemplare, cifră impresionantă pentru o publicație

din România acelor vremuri. În primul an au apărut 24 numere și două suplimente lunare: „Sulamit” destinat femeii evreice și „Haeled haivri” destinat copiilor evrei. La intrarea României în război și-a încetat forțat apariția, dar, în 1919, la încetarea războiului a reapărut, întâi la Galați și apoi la București cu numărul 1 din anul III. Au mai apărut 9 numere, după care, în noile condiții din România întregită, impunându-se o nouă formă de organizare a mișcării naționale evreiești, și-a încetat apariția și, în locul ei, cotidianul „Mintuirea” de sub redacția lui A. L. Zissu devine organul reprezentativ al sionismului din România.

Spațiul tipografic nu ne îngăduie o prezentare exhaustivă a conținutului „Ha-

likvei”, de aceea ne mărginim doar la menționarea sumară a primului număr în care este înfățișat programul revistei și enunțul programatic din subtitlu: „„Hatikvah” este un organ sionist și numai sionist”, urmat de un mesaj al președintelui sionismului mondial, David Wolfsohn, după care sint publicate articole închinute memoriei scriitorului I. L. Peretz, recent decedat și tălmăcirii din opera lui, urmate de note, știri și comentarii. Cel de-al doilea număr era închinat amintirii lui Th. Herzl cu articole semnate de Sam. Pineles, dr. I. Nacht, dr. Jardeni (Berlin), A. L. Zissu, Matahiah Friedman și alții.

Importanța revistei „Hatikvah” în istoria iudaismului din România decurge în primul rând din faptul că a apărut la o cotitură a istoriei cînd, datorită războiului, flacăra sionismului abia plînta,

astfel că a fost în acei ani de poziție neutrală a României (1914-1916) stegarul sionismului european. În al doilea rând, din aceea că în anul premergător intrării României în război, întreaga mișcare sionistă din România se concentra în jurul „Hatikvei”. În al treilea rând, este puntea dintre sionismul antebelic și cel postbelic din România, deschizătoare de drum spre marile publicații sioniste „Haasmonaea” și „Mintuirea”. În fine, în al patrulea rând faptul că, împreună cu revista ieșeană „Licht” formează tandemul reprezentativ al culturii evreiești moderne din România acelei perioade de nemită, pe drept cuvînt, „Momentul Licht-Hatikvah”.

APARE SUB DIRECȚIA UNUI COMITET

PRESTIGIOSUL „TOYNBEE-HALL” AL ÎNCEPUTULUI DE SECOL XX

Vestita societate culturală evreiască „Toynbee-Hall” din Iași, creată la 1906, pe temelia îndătinatelor tradiții culturale ieșene, a ființat cu întreruperi între 1906-1937.

După perioada 1906-1916, cea mai fructuoasă a existenței sale, și-a sistat activitatea la data intrării României în primul război mondial, reactivându-se pentru un scurt timp după război, apoi a renăscut o clipă în anul 1936-37. A fost continuatoarea, în condiții noi, a unor programe culturale și a unor curente de idei preexistente ca, de pildă: Cercul „Oholet Senar” al adeptilor ieșeni ai Haskalei (maskilim) din anii 1875-1900 și Cercurile de cultură sionistă inaugurate la 1900, dintre care cel mai reprezentativ a fost „Cercul sionist de lectură” înființat de Horia Carp. A fost, de asemenea, moștenitoarea firului de aur al continuității culturale a unor personalități intelectuale și instituții care au existat în cursul timpului în obștea evreiască din Capitala Moldovei, în care străluciră cărturarii evrei au dezvoltat, în trecut, o cultură filosofico-religioasă și de exegeză biblică, a cărei măturare s-a păstrat în timp în scrierile lor apărute la renumite tiparnițe de slovă evreiască din Polonia și Germania, precum și o „cultură a inimii” desăvîșită din seva arborelui hasidic. Acestea au creat în generații climatul cultural al Țării evreiești. Date fiind antecedentele culturale ale Iașului, ideea înființării, la 1906, a unei societăți culturale de tip „Toynbee-Hall” a păsît ecou în ulita evreiască ieșeană, atît printre intelectuali, cit și în păturile largi ale evreimii locale.

Denumirea „Toynbee-Hall” provenea de la numele cunoscutului istoric englez Arnold J. Toynbee, care în anii cînd fusese student la Oxford, preocupat de rădăcinile civilizației contemporane, a formulat opinia că „esențialul într-o civilizație este elementul cultural” și deci că orice eforturi spre perfecționarea moră și culturală a oamenilor apare ca

zadarnică atîta timp cît majoritatea poporului e ținută în ignoranță și consecvența acestei teze, a lăsat ideea înființării unor societăți pentru răspîndirea culturii în mase (University Settlements), în al căror program să fie înscrisă luminarea celor mulți în spiritul democrației sociale și al liberalismului. Consecvența acestui program — asemenea porocștilor ruși —, a coroborat de pe piedestalul izolaționist al intelectualului, încreștindu-și pașii spre popor, spre a-l ridica la nivelul unei civilizații egale pentru toți. Printre primele astfel de așezăminte au fost cele create în cartierul ieșean al Londrei, locuite în parte de evrei; veniți din ghettourile răsăritene, ideea a dat rod și a fost îmbrățișată și pe alte meridiane, în care ea populatiză eterogenă evreiască și sionistă, înscrisă de cultură. Unele dintre ele au adoptat denumirea „Toynbee-Hall”, iar altele, diferite denumiri ca, de exemplu — în aceeași perioadă la care ne referim, cînd s-a format tot la Iași, parțial sub influența ideilor lui Toynbee, parțial sub aceea a poporanismului, din inițiativa studenților române progresiste, societatea „Datoria”, în al cărei program figura luminarea poporului român prin răspîndirea culturii la sate și orașe.

Toynbee-Hall-ul ieșean, de care ne ocupăm, fiind o tribună culturală liberă cu fața îndreptată spre ulita evreiască, avea ca țel să satisfacă apetitul de cultură și informare al celor mai largi pături ale populației evreiești ieșene în spiritul noului veac, prin cuvîntul vorbitorilor de la catedră. Tematicile priveau nu numai probleme științifice, filosofice și literare care frământau întreaga omenire, ci și acelea care frământau iudaismul și mișcarea de renaștere națională din acei ani, următorii morții timpurii a lui Th. Herzl, ani denumiți „epoca sionismului cultural”. Înființat din inițiativa rabinului dr. I. Niemirower — pe atunci ieșean — și a fruntașului sionist Heinrich Rosenbaum, a grupat în jurul său valoroși intelectuali, dintre care s-a

M. Șorar a văzut lumina zilei la Bacău, la 11 ianuarie 1911, într-o familie cu trănice tradiții iudaice.

Își amintea adesea cum, de mic copil, a fost trimis, cu luminarea virită în dovieac, la Heder, ca să descifreze slova cărților sfinte.

Liceul l-a absolvit în orașul natal, iar cursurile Facultății de Drept și, concomitent, de Litere le-a urmat la București. Aici a profesat avocatura, pînă la excluderea din barou, pe motive rasiale. În perioada războiului lucrează la Colegiul pentru studenți evrei, înființat de Marcu Onescu.

După 1944, devine cadru didactic la Facultatea de Drept și este numit judecător.

În 1975 a început să se ocupe de istoria evreilor din România. S-a dedicat cu pasiune cercetării diferitelor surse și a elaborat o lucrare, serios documentată, pe această temă, lucrare care nu a văzut, încă, lumina tiparului.

În ultimii 16 ani, a publicat articole despre evreii din România, în „Revista Culturii Mozaic”.

Simbătă 11 ianuarie a.c., ar fi împlinit 81 de ani, dacă inima nu ar fi încetat să-i bată la 2 iulie 1991.

Fie-i memoria binecuvîntată!

remarcat așa-numita „constelație a celor trei”, formată din medici ieșeni: dr. Karpel Lippe, dr. H. Burstin și dr. A. Steuerman-Rodion. Acești cărturari, profesioniști ai medicinei, au ridicat prestigiul Toynbee-Hall-ului la un nivel necunoscut pînă atunci de nici unul din așezămintele culturale care l-au precedat.

Au predicat la Toynbee-Hall și mulți invitați de renume mondial, ca: Salom Alehem, prof. Boris Schatz, Bernard Lazare, Nahum Socolov și alții. Principala formă de atragere a masei evreiești erau conferințele, prelegerile și referatele urmate de un program de recitări, lecturi și muzică, iar în faza a doua a existenței, de după război, au intrat în vogă și procesele literare pe teme iudaice, ca și conferințele colective dialogate. Au fost inaugurate apoi și sezătorile și seratele literar-muzicale. Era obiceiul ca seîntele să înceapă cu un „jurnal vorbit”, conținînd spicuiri din presa română și străină sau cu „săptămîna evreiască”, în care erau punctate momente semnificative și analize ale unor evenimente petrecute în acele zile în lumea evreiască, ultimele două îndeplinind pe atunci rolul mass-mediei de azi.

Căci, în existența sa de trei decenii, cu toate întreruperile survenite în timp, a fost o pepinieră a culturii evreiești și o forță pozitivă de instruire și călîre a tinerei generații evreiești din Iași, din rîndul căreia mulți au dat, în anii următori, tonul în viața culturală a evreilor din România.

ISTORIA EVREILOR DIN ROMÂNIA ÎN DEZBATEREA UNUI CONGRES INTERNAȚIONAL

(Tel-Aviv, 15-19 dec. 1991)

Sub egida Institutului de Cercetare a Diasporei de la Universitatea din Tel Aviv, funcționează de cîva timp un Centru de istorie a evreilor din România creat și sponsorizat de un mare filantrop, dl Goldstein-Goren, avocat și om de afaceri, originar din România, mai precis din ști-ul moldovenesc numit Podul-Turcului.

După doar puțini ani de activitate, acest Centru a luat inițiativa de a reuni într-un congres cercetători prestigioși din Europa și America și, bineînțeles, în primul rînd din Israel și România. Tematica dezbaterilor urma să graviteze în jurul stadiului și perspectivelor colaborării internaționale în vederea elaborării unor lucrări de sinteză, dar și analitice, pe probleme globale sau parțiale ale istoriei evreilor din România. Deoarece vreme îndelungată circulația informațiilor între diverși cercetători a fost marcată fie de activități dispersate ori pe „cont propriu”, fie de absența oricărei legături, ca, de pildă, între investigatorii problemei din România și cei din Israel, occidental Europei, America etc., Congresul a însemnat un început promițător în acest sens.

Pentru prima oară a fost reuniți la Tel Aviv: prof. Carol Iancu de la Univ. Montpellier (Franța), Vladimir Iliescu de la Bochum Univ. (Germania), Victor Eskenasy (Germania), Irina Livezeanu (Ohio State University), Robert Levy (U.C.L.A. — S.U.A.), ș.a.

Delegația israeliană, în mod firesc cea mai numeroasă, i-a cuprins pe: Jean Ancel și Leon Volovici (Yad Vashem, Ierusalim), Liviu Rotman (Tel Aviv Univ.), Jacob Geller (Univ. Bar Ilan), Josef Govrin (diplomat, Ierusalim), A. B. Jaffe (Tel Aviv), Ytzhak Perri (Inst. israelian de studii academice, Ierusalim), David Schaary (Ierusalim), Th. Armon, Monica Brătulescu și Z. L. Herskowitz (Universitatea Ebraică, Ierusalim).

Din delegația venită din România au făcut parte Șerban Papacostea, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” (București), Dan Berindei, Eugen Bernard Denitze (Institutul de istorie „N. Iorga”), Andrei Pippidi (Institutul de studii sud-est-europene), Marin Bucur (Institutul de literatură „G. Călinescu”, București), S. Stanciu, secretar științific al Centrului pentru studierea istoriei evreilor din România, Lya Benjamin (Centrul pentru studierea istoriei evreilor din România), Avram Rosen, Mihail Spielman, colaboratori ai Centrului.

*

Deschiderea congresului, la 15 decembrie 1991, în frumosul auditorium B'nai Zion de la Beth Hatefutsoth din Tel Aviv, a făcut-o prof. Slomo Simonsohn, directorul Institutului de cercetare a diasporei, iar saluturi au adus prof. Ioram Dinstein, dr. Radu Homescu, ambasadorul României în Israel, Stancu Ioan, atașatul cultural al României, Abraham Goldstein-Goren.

Cercetătorul R. Vago, de la Universitatea din Tel Aviv, a deschis seria intervențiilor științifice susținînd tema „Istoria evreilor din România — metode și soluții”.

Într-un număr de nouă ședințe plene, desfășurate în zilele de 15-19 decembrie, sub genericul „Evreii din România — tendințe sociale și culturale”, s-au ținut 27 de comunicări și s-au purtat dezbateri în jurul unei tematici privind: istoriografia și metodologia; imaginea evreului în cultura românească; evreii din România în procesul de modernizare; cultură și educație.

Comunicări cu titluri dintre cele mai variate, subsumate tematicii mai sus menționate, au abordat probleme privind atât o istorie evenimentială, cit și de mentalitate, cuprinzînd o perioadă istorică întinsă de la evul mediu și pînă la epoca contemporană.

Astfel, comunicarea „Evreii din România în izvoare medievale” (S. Papacostea) a evidențiat valoarea metodologică și semnificativitatea acestor izvoare; intervenția „Imaginea evreului în societatea medievală românească din sec. XVII” (A. Pippidi) a antamat o pagină de istorie a mentalității medievale. Pe același fir de idei, dar privind o cu totul altă epocă, Jean Ancel a prezentat o imagine a evreului în viziunea mișcării antisemite din România, relevînd elementele de continuitate și de discontinuitate în funcție de oportunitățile dictate de un context istoric sau altul.

Preocuparea pentru istoria mentalității nu s-a limitat doar la analiza imaginii despre evreu în documente neevreiești, ci a cuprins și: structuri men-

tale și culturale la evreii din România la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX (Liviu Rotman); teme ca rolul istoriografiei evreiești în lupta pentru emancipare înainte de primul război mondial (Z. L. Herskowitz), intervenție în care de fapt s-a analizat mai degrabă mentalitatea istoricilor evrei evocați și nu problematica istoriografică propriu-zisă.

TEL AVIV UNIVERSITY

DIASPORA RESEARCH INSTITUTE

THE GOLDSTEIN-GOREN CENTRE FOR THE HISTORY OF THE JEWS IN ROMANIA

The History of the Jews in Romania

International Congress

15-19 December 1991

Un grupaj de comunicări a evidențiat rolul evreilor în viața politică, economică și culturală a societății moderne românești: Dan Berindei a vorbit despre evreii în Principatele Unite în perioada 1859-1865; A. Rosen, despre contribuția evreilor din București la dezvoltarea industrială și modernizarea României în perioada 1900-1938; L. Volovici despre tendințele și orientările politice și culturale în rîndurile intelectualilor evrei de după primul război mondial. La aspecte politice mai speciale din trecutul apropiat au zăbovit: I. Vancea, care s-a ocupat de personalități politice evreiești ce au luptat pentru salvarea societății civile românești în perioada 1944-1948; R. Levy, despre culpabilitatea evreilor în implementarea stalinismului în România (cazul Ana Pauker); Josef Govrin, despre organizarea comunităților evreiești în perioada Ceaușescu.

Dinamica vieții strict comunitare din România este surprinsă în comunicările lui M. Spielman, care a adus noi informații cu privire la contextul istoric în care principele Gabriel Bethlen îl cheamă la Alba Iulia pe medicul evreu sefard Abraham Sassa (1623, dată a înșăși întemeierii comunității sefardice din Transilvania), E. B. Denitze, cu noi date despre cultura sefardă în țările române (1700-1821) și S. Stanciu, care a conturat amplu problematica structurilor comunitare, a relațiilor cu autoritățile statale în societatea românească din sec. XVIII-XIX.

*

Cum era și firesc, lupta evreilor din România pentru emancipare și dobîndirea calității de cetățean nu a lipsit din agenda congresului. Th. Armon s-a ocupat de sprijinul perseverent al notabilului italian evreu Luigi Luzzati în favoarea emancipării evreilor români; C. Iancu a prezentat un amplu referat despre problema emancipării evreilor din România, dezbătută la Conferința de pace de la Paris (1919). Vorbitorul a evidențiat contribuția delegației evreilor

români la formularea conceptului de minoritate națională.

Comunicările despre evreii din provinciile Transilvaniei și Bucovina au reținut atenția pentru: relevarea condițiilor juridice, culturale și economice ale evreilor ardeleni din sec. al XVII-lea (Y. Perri); cultura în Bucovina multinațională între cele două războaie mondiale (D. Schaary); „Zeitgeist” evreiesc în Cernăuți din preajma ultimului război mondial (V. Iliescu).

S-a acordat un loc cuvenit evocării scrierilor istorice ale lui Iacob Psantr (M. Brătulescu) și a memorialisticii inedite a lui Moses Gaster (V. Eskenasy).

În cadrul tematicii de cultură și educație au fost susținute referatele: Școli evreiești în România în timpul celui de-al doilea război mondial (J. Geller); Caragiale omul și scriitorul și problema evreiască (M. Bucur); Probleme și tendințe în literatura evreo-română (A. B. Jaffe); Un evreu de la malul Dunării, Mihail Sebastian (I. Livezeanu). L. Benjamin a prezentat o comunicare de reflecție istoriografică și metodologică (social și etnic în istoria evreilor din România — ochiri metodologice vechi și noi), în care a fost pusă problema cercetării relației dintre antisemitism și etnocentrism între o societate românească pornită pe calea modernizării în condițiile afirmării unei linii de dezvoltare marcată de o anume întîrziere față de Europa occidentală.

*

O masă rotundă, organizată în penultima zi a congresului, a prilejuit ample dezbateri pe cele mai variate subiecte privind metoda de cercetare a istoriei evreilor atît în raport cu istoria generală a României, cit și în raport cu istoria universală a evreilor. Aceste dezbateri s-au înscris în prelungirea celor anterioare, în fapt fiecare dintre comunicările susținute la congres fiind amplu comentată nu numai de specialiști, ci și de unii invitați care și-au exprimat opiniile în materie.

Despre culoarea acestor intervenții, despre pasiunea cu care au fost exprimate opiniile „din sală” referitoare la: conviețuirea evreo-română; amintirile lăsate de suferințele din timpul Holocaustului; decepțiile trăite în anii totalitarismului comunist — nu avem aici spațiul să insistăm, deși tocmai din acestea rezultă cît de vie este istoria evreo-română în amintirea colectivă. Cît privește dezbaterile de specialitate, acestea au pus în evidență: necesitatea unor complexe investigații arhivistice în România, Israel, unele țări occidentale etc.; acuitatea unei informări bibliografice „la zi”, importante interpretări, prin filtru democratic modern și deschidere universalist-umanistă, asupra momentelor de criză din istoria relațiilor româno-evreiești; importanța dialogului continuu, sincer și deschis al tuturor cercetătorilor angajați în scrierea istoriei evreilor din România, a unei istorii care, deși a suscitat pînă acum mii de titluri, încă nu și-a găsit expresia în lucrări de sinteză și analiză de referință. Congresul din Tel Aviv a configurat complexitatea tematică și metodologică a unui aiar demers, dar și urgența realizării lui.

Pentru ineditul și valoarea acestei prime reuniuni consacrate evidențierii celor de mai sus, Congresul — care a presupus eforturi materiale și intelectuale deosebite — merită consemnat ca un eveniment în viața spirituală a colectivității evreo-române din Israel, cit și a evreilor din diaspora românească.

Organizatorilor, și în primul rînd sponsorului integral Goldstein-Goren, animatorului Liviu Rotman, mentorului spiritual prof. S. Simonsohn — o deosebită apreciere pentru condițiile excelente de desfășurare a Congresului, cit și a excursiilor documentare.

Centrul pentru studierea istoriei evreilor din România

Afacerea

Touvier

și

autoculpabilizarea

Paul Touvier a fost un criminal de război. S-a pus în slujba hitlerismului, a condus poliția fascistă din Lyon. Justiția franceză l-a condamnat la moarte pentru crime fără număr. A asasinat șapte ostaculi evrei la Rillieux le Pape, la 29 iunie 1944, a ucis perechea octogenară Victor și Helene Basch, la 10 ianuarie 1944, a deportat pe „rezistentul” Jean Filippis și așa mai departe. (Ultimele cuvinte din fraza ce am încheiat-o sint cutremurătoare. Cîte mii de victime nevinovate nu se acoperă cu aceste cuvinte prescurtate, cu ș.a.m.d. sau etc.?) Pentru că ne aflăm însă în... Franța să utilizăm dictonul francez „A quelque chose malheur est bon”. „Și nenorocirea e bună la ceva”. Cel puțin cînd nu dai cifre și pui în locul lor etc. sau ș.a.m.d., ai scăpat de sinistra, oribila, ticăloasă „contestare” a cifrelor).

Pînă aici povestea lui Touvier este banală. Iată însă că nu e așa.

Touvier, deși condamnat la moarte, a evadat, a pelerinat, ba a trăit clandestin, ba legal; el s-a eschivat de pedeapsă de vreo 46 de ani încoace.

Se știa, se șoptea că el se bucură de înaltă protecție. „Amnistierea” lui s-a pus chiar ca problemă în fața președintelui Pompidou. Înalti prelați catolici intervineau. Toate erau însă învăluite într-o perdea de fum. Nimeni nu putea afirma cu precizie ce se întîmplă.

Iată însă că, în iunie 1989, cardinalul Albert Decourtray, arhiepiscop al Lyonului, taie nodul gordian. Biserica catolică vrea adevărul și numai adevărul. Chiar dacă e dureros, chiar dacă trebuie să se confrunte cu mari decepții, cu păcate de necrezut ale unora dintre înalții ei slujitori.

Cardinalul instituie o comisie de istorici, sub președinția lui René Rémond. Comisia a depus recent raportul asupra „rolului unor anumiți membri ai Bisericii catolice în protejarea, din 1944 pînă în 1989, a lui Paul Touvier”.

Raportul conține 400 de pagini, iar ziarul „Le Monde” din 7 ianuarie 1992 îi consacră aproape două pagini.

Sînt implicați episcopi, înalti funcționari, o rețea întregă de complici în această înfruntare a dreptății, a legii și a înșeși principilor Bisericii. Cardinalul Albert Decourtray a înțeles însă să facă lumină și, în loc să eticheteze ca „anticatolici” pe aceia care, de ani de zile, vorbeau despre cele ce se întîmplă, a făcut contrariul. Cu binecuvîntarea Vaticanului și cu sprijinul unor istorici necontestati, a deschis arhivele și a proclamat „urbi et orbi” adevărul.

A propos de... culpabilizare. Nimeni nu s-a supărat, nimeni nu a considerat pe cardinal... anticatolic. Dimpotrivă.

Să luăm aminte!

M. E.

UN FRAGMENT DE ISTORIE*

Al treilea volum de Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, cuprinzând perioada 1750—1800, consacră o activitate fecundă care deschide nu numai o direcție interesantă de cercetări istorice, cu caracter specific, dar vine să sporească însăși zestrea istoriografiei din țara noastră în genere. Spunem aceasta nu pentru a nu disocia și a nu distinge caracteristicile, obiectivele și finalitățile proprii acestei direcții de cercetare, ci pentru a sublinia interesul pe care trebuie să-l trezească atât la nivelul istoriografiei cit și al vieții noastre științifice indeobște, preocupările pe care le materializează colecția de Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România. În adevăr, aceste preocupări aruncă lumină și asupra unor probleme sau fenomene ce țin de ansamblul istoriei țărilor române, intrucît istoria comunității evreiești din România nu s-a desfășurat în vitro, ci în interconexiune cu întreaga dezvoltare a societății. Desigur, Izvoarele și mărturiile... focalizează atenția spre comunitatea evreiască, spre această lume și faptele ei, dar cite semnale nu ne parvin din aceste izvoare despre cadrul general, social și politic, în care decurge existența comunității!

Arcul de timp sub care se înserează documentele din volumul pe care îl prezentăm — 1750—1800 — cristalizează, după părerea noastră, o fază de pionierat în mișcarea de imigrare a evreilor spre ținuturile carpato-danubiene. Este timpul explorării de noi căi de viață, un timp „eroic”, aspru și dur în care speranțele se împleteau cu teama de necunoscut, dorința de statornicire cu incertitudinea timpurilor și împrejurărilor.

În adevăr, pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea comunitățile evreiești din țările române erau răsfele, neînsemnate numeric. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea situația se schimbă. Se declanșează un flux migratoriu, mai ales din Galiția, dar apoi și din alte zone ale pămînturilor poloneze, ale imperiului habsburgic sau țarist, sau, în direcție opusă, din Levant și Imperiul Otoman. Se va forma, astfel, cu timpul în țările române o importantă masă etnică evreiască, cu problemele, preocupările, cu caracteristicile activității și ale condiției sale de viață.

Potrivit recensămîntului din 1774, în Moldova existau 1323 familii evreiești totalizând circa 6.000 de persoane. Probabil că numărul real era mai mare, pentru că nu toate ținuturile și localitățile au fost atunci recensate. Într-o lume covîrșitor rurală era o grupare etnică de caracter preponderent urban. Peste 60% dintre evrei locuiau în țiguri și orașe formînd de pe acum circa 3% din populația acestora. În Tara Românească și Principatul Transilvaniei numărul locuitorilor evrei era mult mai mic; excepție făceau comitatele apusene ale Transilvaniei de azi (Arad, Bihor, Maramureș, Sătmăr) unde s-a înregistrat un intens flux migrator în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Semnificativă este participarea evreilor la formarea unor țiguri din Moldova, în special în părțile nordice ale acestora.

Între activitățile economice — așa cum rezultă și din documente — prevala de departe negțul — stabil și ambulant —, apoi meșteșugurile, aranzile. Documentele nu consemnează, pentru perioada dată, afaceri economice de anvergură și nici familii evreiești de mare relief antrenate în activitatea bancară sau financiară, așa cum aveau să fie cunoscute mai tîrziu unele dintre ele!

În schimb, izvoarele transmit senzația de strîmtoare, de apîrgă încheștare a lumii evreiești cu cerințele vieții, de nemulțumiri insistente pentru a obține căi de acces spre activitatea economică sau înlesniri în practicarea unor meserii, în recunoașterea unor drepturi comunitare, în înlăturarea multiplelor bariere administrative și juridice, fiscale și confesionale, de care se izbeau, într-un fel sau altul, în toate provinciile viitoarei României întregite.

Pe fondul unei realități social-economice conectată la circuitele activității comerciale, dar încă cufundată în forme organice de existență, evreii se distingueau prin dinamism și spirit întreprinzător, care dobindeau, desigur, mai ales în raporturile cu lumea rurală, aspecte de acumulare primitivă generatoare de conflicte și neînțelegeri.

Pașii înainte în ordinea bunăstării economice făcuți de populația evreiască se grefau însă pe o continuă stare de provizorat, pe sentimentul insecurității și pe măsuri care alternau discriminarea cu dorința autorităților de a atrage evreii în sfera producției și a schimbului. De aici și acea puternică tendință de coeziune etnică a evreilor, de individualizare a comunității, grefată pe forța sentimentului religios și pe rolul religiei în viața obștii.

Documentele publicate în volumul de față atestă că evreii și-au constituit în epocă structuri proprii cu funcții sociale, culturale și economice. Centrul iradiant

al organizării era cel confesional, cu determinările și atribuțiile pe care rabinatul și sinagoga le jucau în viața obștii. Principiul de constituire comunitară, etnic și religios se exterioriza în breaslă și în hahambașie (în Principatele Dunărene), respectiv, în Landesrabinat, în Transilvania. În această provincie tendințele integratoare promovate de absolutismul luminat habsburgic (în special prin Maria Tereza și Iosif al II-lea) erau mai puternice decît în Principatele Dunărene, unde raporturile juridico-instituționale erau mai laxe, mai precis reglementate și într-un fel dădeau un spațiu mai mare de joc organizării interne evreiești și activităților economice specifice etnicilor evrei decît în Transilvania.

Toate aceste aspecte se reflectă atît în documentele provenite de la autoritățile de diferite nivele din Principatele Dunărene și Transilvania, cit și în documentele provenite din interiorul comunităților.

Volumul beneficiază de o Prefață a Eminenței Sale dr. Moses Rosen, Șef Rabinul Cultului Mozaic și de un Cuvînt înainte datorat prof. univ. Gh. Platon. Se cuvine subliniat nivelul profesional foarte ridicat la care a fost întocmit volumul de către colectivul format din L. Benjamin,

M. Spielman, S. Stanciu. La selectarea și traducerea textelor au contribuit, de asemenea, Al. Vianu, L. Demeny, S. Diamandi, E. Glück, C. Istrati, I. Kara, A. Macovei, N. Pipos, H. Riemer, R. Constantinescu, C. Feneșan.

Alcătuitorii volumului au depus o muncă scrupuloasă, atestată și de marea întindere, pentru a depista sursele editate și inedite apte să intre în structura volumului.

Este impresionantă această muncă solidă cu rezultate care au permis să se reunească zeci de surse în volumul de față, să se valorifice texte inedite de arhivă și să ne ofere o panoramă aproape completă a vieții comunității evreiești din țările române.

Pe lîngă documentele cu caracter general de ordin demografic sau vizînd organizarea și reglementarea variatorilor aspecte de viață ale comunității, rețin atenția și documentele de ordin particular, să le spunem, atît de expresive în faptul cotidian, în trăirile individuale, cu griji și preocupările lor imediate, cu impulsurile și mobilurile actelor ce jalonează o existență.

Volumul dispune de un aparat critic exemplar, prevăzut cu rezumatele documentelor (în română și engleză), cu regește și indice de persoane, geografice și de subiecte, cu glosar și reproduceri după texte originale, precum și cu un dens studiu introductiv (autori Mihai Spielman și Lya Benjamin) reprezentînd deopotrivă o introducere în epocă, o amplă caracterizare a documentelor și o analiză a problemelor pe care le configurează sistematizarea informațiilor documentare.

Luat în ansamblu, volumul reprezintă o reușită efectivă de ordin informativ și științific, un instrument indispensabil în cunoașterea trecutului evreilor din România din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Centrul de istorie de pe lîngă Federația Comunităților Evreiești din România adaugă astfel o contribuție semnificativă la seria de Izvoare și mărturii pe care a inițiat-o.

Prof. univ. DAMIAN HUREZEANU

COMEMORARE

Prezenți în incinta Templului Coral, în dimineața zilei de 30 decembrie 1991 (23 Tevet 5752), conducători ai F.C.E. și C.E.B., rude ale victimelor pogromului legionar din 21—23 ianuarie 1941, membri ai obștii bucureștene, precum și reprezentanți ai Ambasadei Statului Israel la București s-au adunat să evoce, laolaltă, memoria martirilor masacrați acum 51 de ani, datorită dezlănțuirii absurde a urii și a crimei, practicate de legionari.

Ceremonia religioasă a fost oficiată de dnii prim-cantori Willy Harnik și Aizic Jukovski, acompaniați de corul Templului Coral, dirijat de dl Roger Avramescu.

În cuvîntul său, dl ing. Theodor Blumenfeld, secretar general al F.C.E., a dat glas durerii niciodată stinse pricinuite de martirul celor 130 de membri ai obștii bucureștene, smulși din casele lor și încredințați torturilor și morții la Poliție, la Moara Străulești, în Pădurea Jilava, la abator. Jafurilor prăvăliilor evreiești, devastării și distrugerii, incendiilor templelor și sinagogilor le-au urmat crimele a-bominabile comise împotriva aceluia care n-au avut altă vină decît aceea de a se fi născut evrei.

Cîstind memoria surorilor și fraților noștri, e necesar să învățăm din această dureroasă lecție a istoriei — a spus dl secretar general. Amintirea martiriului celor nevinovați trebuie să se constituie într-un avertisment față de orice încercare de reînviere a fascismului și antisemitismului în România. În același timp, nu trebuie uitați toți acei oameni de omenie din rîndul populației românești care, cu riscul propriei vieți, au ascuns evrei, salvîndu-i de la moarte.

Serviciul divin s-a încheiat prin întonarea impresionantă rugăciuni „El Male Rahamin” și citirea listei kedoșimilor de către hahamul Eliezer Glantz.

În continuare, la Cimitirul din Șos. Giurgiului din Capitală, s-a desfășurat un serviciu divin în fața mormintelor martirilor pogromului legionar din ianuarie 1941. Au participat conducători ai F.C.E. și C.E.B., membri ai obștii bucureștene, rude ale victimelor. Au luat parte, de asemenea, reprezentanți ai Ambasadei Statului Israel la București.

care nu mai sînt și care au suferit atît, dar care nu mai pot depune mărturie. Eu am reușit să-mi salvez viața și datorită credinței pe care am păstrat-o în timpul deportării și după aceea. Este un dar primit de la Dumnezeu, o comoră inestimabilă. Această credință mi-a permis să regăsesc forța și curajul de a supraviețui.

Convoiul în care am fost și eu, convoiul nr. 72, din 29 aprilie 1944, avea 1004 evrei, bărbați, femei și copii; în 1945 au revenit doar 37 supraviețuitori. 37 din peste 1000!

Trebuie ca lumea să știe ce a fost genocidul contra evreilor, ca asemenea orori să nu se mai repete niciodată!

AMINTIREA HOLOCAUSTULUI MĂRTURII

În fața unei clase de elevi, dna Edith Davidovici, fostă deportată la Auschwitz, cu matricola 80 661 încrustată pe braț, și-a făcut pioasă datorie de a povesti din dureroasele ei amintiri pe care le-a consemnat și în scris și le-a difuzat.

Redăm fragmente din cele povestite elevilor francezi.

„Cine nu a trăit această experiență nu va ști niciodată, căci este greu de imaginat că Auschwitz a însemnat locul pentru „moartea totală și absolută”, a unui popor anume, a limbii sale, a spiritului său.

Numai supraviețuitorii știu, ei și nimeni altul.

Eram tînără — mă simțeam totuși copleșită de experiența unică și crudă, dar simțeam în mine o credință și, prin ea, șansa de a câștiga bătălia contra morții. Era unuicel sprijin pentru a rămîne în viață, în acele condiții de existență nimicitoare, cu munci abrutizante și înfometare, condiții premeditate de naști pentru a ne ucide puțin cîte puțin, moral și fizic. Am încercat să înțeleg ce se petrece cu mine și cu alții, care adesea cădeau pradă disperării celei mai profunde. M-am frămîntat adînc și am început să mă rog, să spun pe de rost, toate rugăciunile ce le știam, învățate de la răposatul meu tată, rabinul Stern, care-mi spunea să nu le rostesc pe dinafară decît în cazuri excepționale, cînd nu am cartea de rugăciuni.

Împreună cu sora mea, am sacrificat o porție de pîine în schimbul unei lumînări de Șabat, pentru a ne trezi din letargie și a ne regăsi moralul. Acest gest ne-a permis să ne păstrăm respectul pentru noi înșine, să sperăm în viitor, să ne agățăm de convingerea că ne vom mai putea întîlni cu cei dragi.

Așteptam cu înfrigurare seara de vineri. Săptămîna nu ni s-a mai părut atît de epuizantă. Vineri seara, într-un colțșor, am tăiat lumînarea în două și le-am aprins rugîndu-ne, dar într-o stare de profundă emoție, încît lacrimile, atîta timp reprimare, ne-au umplut ochii și am plîns îndelung. Mi-am amintit toate zemirot, cîntecele pe care tatăl meu le cînta cu noi vineri seara și la masa de Șabat frumos împodobită de mama. Ce

departe erau toate acestea!... Am mîncat cu pioșenie jumătatea noastră de porție de pîine, dar hrana spirituală ne-a ajutat; am dormit un somn binefăcător...

Mi-au trebuit 40 de ani pentru a mă gîndi la ce mi-a fost dat să îndur și a regăsi un oarecare echilibru moral pentru a putea descrie ororile trăite de noi în lagăr. Atunci am început să scriu. Din nefericire, trebuie să mă fac ecoul acelora

* Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, vol. II, partea a 2-a, Editura Hasefer, București, 1990.

STIRI

■ ATITUDINE

Dlul Malcolm Ross, profesor în localitatea New Brunswick (Canada), i s-a interzis să mai predea în școli, deoarece a scris și difuzat materiale cu caracter antisemit.

Această hotărâre demonstrează o profundă solidaritate în condamnarea rasismului și antisemitismului.

■ ANTISEMITISM

Lozinci antisemite au fost vopsite pe pereții teatrului „Şalom” din Moscova. Ziarul guvernamental „Izvestia” a luat poziție, anunțând arestarea unui suspect de a fi scris sloganurile.

■ VERDICT

Doamna Birdwood a fost găsită vinovată, de către o instanță judecătorească din Anglia, pentru distribuția și deținerea de pamflete cu caracter antisemit. Ea a fost condamnată la doi ani închisoare condiționată, plus 500 de lire sterline cheltuieli de judecată. În vîrstă de 78 de ani, ea a fost avertizată că va face închisoare în cazul în care va continua să încalce legea. Judecătorul a dispus ca pamfletele găsite să fie distruse, deoarece ele contribuie la „creșterea violenței rasiale”.

Comentind verdictul, un membru al familiei a declarat că „deplînge activitatea ei politică și orice are comun cu rasismul și antisemitismul”.

■ TRECUT ȘI PREZENT

Sinagoga din Oranienburgerstrasse — în partea de răsărit a Berlinului —, închisă ca urmare a distrugerilor suferite în faimoasa „Noapte de Cristal” (1938) — a fost redeschisă în cadrul unei ceremonii, la care a luat parte dl Heinz Galinski, liderul evreilor germani.

■ O PROBLEMĂ REZOLVATĂ

Primul ministru al Marii Britanii, dl John Major, a promis să sprijine orice măsură care urmărește anularea Rezoluției Națiunilor Unite prin care se echivalează sionismul cu rasismul. El a făcut această declarație într-o scrisoare adresată dlui Greville Janner, membru al Parlamentului din partea Partidului Laburist și vicepreședinte al grupului parlamentar „Marea Britanie-Israel”.

Dl Major a mai declarat că guvernul britanic regretă Rezoluția din 1975: „De aceea sprijinim propunerea Statelor Unite pentru a se asigura anularea acesteia”. A mai adăugat că guvernul britanic este în strînsă legătură cu partenerii europeni și americani privind modul în care se poate rezolva, cel mai bine, această problemă spinoasă.

Recent, prin votul majorității statelor O.N.U., Rezoluția din 1975 a fost anulată.

■ PUBLICAȚII CE DISPAR

După 30 de ani, publicația lunară moscovită în limba idîș „Sovietîș Heimland” urmează să-și înceteze apariția, ca urmare a pierderii subvențiilor și a reducerii numărului de cititori.

■ DISTINCȚIE

În anul 1991, distincția de apărător al Ierusalimului, stabilită în 1983 și acordată de o organizație cu sediul la New York, a revenit autorului acțiunii aeroperupte de urgență, de care au beneficiat 14 000 de evrei etiopieni care au făcut Alia spre Israel, dl URI LUBRANI, precum și domnilor ZUBIN MEHTA — directorul muzical al Filarmonei Israelului și ABE ROSENTHAL, comentator la „New York Times”.

■ NOUL PREȘEDINTE AL IJCIC

Președintele Congresului Mondial Evreiesc, dl Edgar Bronfman, a fost ales președinte al „Comitetului Evreiesc Internațional pentru Consultații Interreligioase” (IJCIC), succedind dlui Seymour Reich.

■ NUMIRE

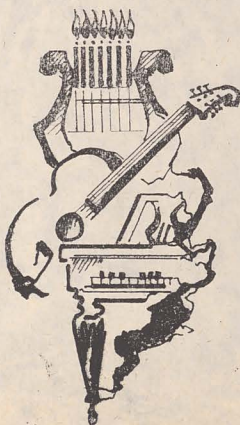
Dl Justice Goldstone, unul dintre conducătorii comunității evreiești din Africa de Sud, a fost numit, de către președintele F. W. de Klerk, șef al unei comisii pentru „cercetarea actelor de violență și de intimidare în comunele locuite de negri”.

■ MĂSURI ANTINAZISTE

Lui Jacob Luitjens, de origine olandeză, în vîrstă de 72 de ani, urmează să i se retragă cetățenia canadiană, deoarece el a obținut-o prin ascunderea trecutului său de colaborator nazist, trecut care i-a adus condamnarea, în anul 1948, în contumacie, la închisoare pe viață în Olanda.

■ ACADEMIE DE CANTORI

Academia de cantori de la Moscova, care funcționează sub auspiciile Organizației americane „Joint”, a început pregătirea celui de-al doilea an de studii cantonale, sub conducerea cantorului Joseph Malovany. Participanții sînt din St. Petersburg, Kovno, Odessa, Kalinigrad și din alte centre comunitare evreiești din fosta Uniune Sovietică.

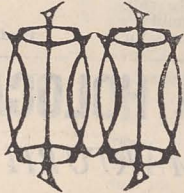
■ REZISTENȚA

Karl Polak, care și-a putut sărbători de curînd cea de-a 75-a aniversare a zilei sale de naștere, a fost deținut în lagăr, luptător în Rezistență, fiind apoi ales membru de onoare în Comitetul Auschwitz, al foștilor deportați evrei din Franța — Secția Jawischowitz.

Polak a trebuit să îndure, asadar, multe încercări în perioada dominației naziste, culminînd cu deportarea la minele de cărbuni de la Jawischowitz, un lagăr învecinat cu Auschwitz. Aici, împreună cu alți tovarăși de suferință, a organizat, cu riscul vieții, o „rezistență tacită”, cuprinzînd și ascunderea camarazilor bolnavi — în timpul muncii forțate — în galeriile laterale ale minei.

Karl Polak este unul dintre puținii supraviețuitori de la Jawischowitz. El s-a reîntors la Leer, orașul său natal, din care el și părinții lui, ulterior uciși la Auschwitz, fuseseră alungați.

Ca martor ocular, se străduiește neconștient să explice, să avertizeze, să nu lase să se uite ce s-a întîmplat în timpul terorii și să-și „ridice glasul în memoria fraților asasinați”.

■ MEDALIE

Domnului Meir Wagner i s-a decernat o medalie pentru faptul că, în timpul războiului din Golf, a avut grijă să asigure hrană cașer unui număr de soldați evrei.

■ SEMINAR

La Odessa, s-a ținut al doilea seminar al profesorilor de limbă idîș, sponsorizat de Ministerul Educației al Ucrainei și condus pe profesorii Winer și Noz, de la „Catedra de idîș Rena Costa”, de la Universitatea Bar-Ylan. Primul seminar a avut loc în anul 1989.

La acest al doilea seminar au participat 46 de studenți, cadre didactice, din 22 orașe (Odessa, Kiev, St. Petersburg, Moscova, Berdicev, Chișinău, Tașkent etc.), mulți dintre ei călătorind 48 de ore pentru a fi toți prezenți la acest seminar.

Au fost dezbătute probleme ca: „Limba idîș și literatura”, „Folclorul”, „Tradiția iudaică și conceptele religioase”, metode de învățare a limbilor ș.a.

Ca un corolar al seminarului a avut loc un serviciu memorial, primul de la revoluția din 1917, în fața mormintului lui Mendele Mocher Seforim, „bucnicul literaturii idîș moderne”.

La sfîrșitul acestui seminar, cei prezenți au primit certificate din partea Ministerului Educației al Ucrainei.

■ SUFERINȚA

În cadrul unei recente vizite făcute, timp de trei zile, în Polonia, prințesa regală a Marii Britanii, Anne, a vizitat lagărul de exterminare de la Auschwitz — cel mai mare cîmîțir, simbolul genocidului — unde au

■ EVREII DE LA FORT COCHIN

În orașul port Fort Cochin, din statul indian Kerala, trăiesc și azi evrei. Nu din cei indigeni, deci „Black Jews”, care s-au convertit aici la religia mozaică, ci evrei cu pielea de culoare deschisă, dintre care unii își pot urmări arborele genealogic pînă în epoca dărimării Templului. Mulți poartă numele Cohen. Strămoșii lor au venit în vestita țară a piperului pe la 72 e.a. Este o comunitate care se stinge, abia în stare să îngrijască mormintele strămoșilor, avînd, unele, vechimea de peste o mie de ani, aflate în cîmîțir și purtînd, cioplită, pe monumentele funerare steaua lui David.

Mai demult trăiau acolo 4 000 pînă la 5 000 de evrei. Cei mai mulți au făcut Alia în anul 1948, la puțină vreme după proclamarea independenței Israelului. Astăzi mai locuiesc la Fort Cochin doar 24, și doar patru dintre ei au vîrstă sub 30 de ani. Ultimul rabin a murit în urmă cu mai bine de 50 de ani; ultima nuntă a avut loc în urmă cu 20 de ani, și nici un evreu nu mai face comerț cu mîndroșii.

„Jew-Town”, brașul evreiesc cu pitoreștiile lui uliți și cu case demodate în stilul tradițional al barocului colonial, merită o plimbare plină în același timp de voie bună și melancolie.

■ JUDECĂȚA

Aminarea judecării la Stuttgart a criminalului de război nazist Josef Schwammberger, nazistul extrădat din Argentina în mai 1990 pentru asasinarea a 43 de evrei și complicitate în asasinarea altor mii de evrei în timpul celui de-al doilea război mondial, a decepționat un impresionant număr de oameni cinstiți. Cazul său a fost repus pe rol.

■ GUVERNATOR DESTITUIT

Dl. Jeorg Haider, guvernatorul provinciei austriece Carinthia, a fost destituit. Membru al

foșt deportați și exterminați evrei din întreaga Europă ocupată de armatele Germaniei hitleriste.

Cele văzute cu această ocazie i-au provocat o suferință adîncă, așa cum se poate observa în fotografia făcută cu ocazia acestei vizite.

partidului de extremă dreaptă, „Partidul Libertății”, el a elogiat politica Germaniei naziste.

■ ANGAJARE IMPOTRIVA XENOFOBIEI

Comitetul director al Consiliului Central al Evreilor din Germania a cerut, în cadrul unei ședințe care a avut loc recent la Berlin, o angajare activă împotriva radicalismului de dreapta, xenofobiei și antisemitismului. Pasivitatea și escamotarea faptelor constituie o capitulare periculoasă în fața „realității rușinoase a xenofobiei” crescînde, care nu trebuie tolerată. Consiliul Central al Evreilor din Germania este dispus să intervină activ, cu toată responsabilitatea și credibilitatea societății contemporane, în favoarea toleranței, a omeniei și pentru demnitatea omului.

■ STUDIU

60 de adolescenți evrei din Ungaria, între 14 și 16 ani, au sosit în Israel pentru a începe un studiu, pe timp de trei ani, la instituțiile Alialei pentru tineret. La sfîrșitul cursurilor, li se vor alătura și părinții lor.

■ MUZEUL MECHELEN

Foștul lagăr de concentrare belgian de la Mechelen, aflat la jumătatea distanței între Anvers și Bruxelles, urmează să devină un Muzeu Evreiesc. Acesta va adăposti, printre altele, documente arătînd sprijinul pe care belgienii l-au dat pentru a salva evrei de la deportare.

■ BURSE

În cadrul Universității „Bar-Ylan” există un „program pilot” de ajutorare a studenților etiopieni în vederea integrării lor atît în viața studentescă, cît și în cea socială din Israel. Acesta face parte dintr-un program larg, care urmărește constituirea unei legături de înțelegere între diferitele concepții existente și sectoare demografice ale comunității: religie și laicitate, tradiție și știință, vîrstnici și tineri, occidentali și sefarzi, noi veniți și sabri ș.a.

De mai mulți ani mi-am propus să scriu despre Israel, dar am ezitat. De abia acum, după cea de-a cincea mea călătorie în Țara Sfântă și după ce au trecut două decenii de la prima vizită și am putut face niște comparații în timp, îndrăznesc să-mi prezint impresiile mele despre această țară.

Ce am constatat acum 20 de ani când am fost în Israel? Că populația acestei țări trăia în ghetouri. Din cîte țări atîtea ghetouri, și eu bineînțeles am trăit o lună în ghetoul românesc. Am constatat că mama mea — mai trăia pe atunci — nu cunoștea nici un cuvînt ebraic.

Ea își avea băcanul român, croitorul, cizmarul, măcelarul, librarul așisderea și se descurca exclusiv în românește.

În întreaga mea mișpahă (de circa 50—60 persoane) nu pătrunsesse nici un evreu român.

Circa 10 ani mai tîrziu am constatat că barierele dintre ghetouri încep să slăbească. În mișpahaua mea românească au pătruns un ceh și un bulgar, gineri ai unor veri de ai mei. Dar marea spărțură între evreii europeni și cei veniți din țările arabe continua să existe.

Cinci ani mai tîrziu fac a treia călătorie și constat o schimbare importantă: ghetourile dintre europeni aproape că s-au desființat și încep să slăbească și prejudecățile dintre evreii europeni și cei arabi. Nepoata mea are o prietenă yemenită și o altă rudă este căsătorită cu un evreu libian.

În 1990, adică după alți patru ani, schimbările din mișpahaua mea sînt și mai vizibile. Tineretul este amestecat: evreii români, polonezi, yemeniți, ruși, marocani se adună seară de seară.

Generația nouă se omogenizează, se creează o națiune israeliană.

În anul 1991, procesul continua; am fost din nou, pentru a cincea oară, în Israel, de astă dată pentru a participa la nunta nepoatei mele — fiica sorei mele — cu un irakian. Și am mai asistat și la o altă nuntă, între un irakian — fratele soțului nepoatei mele — și o persană...

Nunta trebuia să aibă loc în februarie, dar din cauza lui Saddam Hussein și a rachetelor sale s-a amînat pentru aprilie.

Îată de ce voi trece la alt subiect legat de coșmarul prin care au trecut israelienii la începutul anului trecut. Am stat de vorbă cu membrii numeroasei mele familii, cu prieteni, cunoscuți, am citit reviste israeliene pe care fiica mea le-a păstrat cu sfîntenie pentru mine. I-am ascultat și am discutat cu cei doi corespondenți de presă din România: Eugen Preda și Uli Văluțeanu care au fost prezenți în Israel în acea perioadă grea. Îată și un punct de vedere apărut în „Revista mea”:

„Ne zmicim de la masa de lucru, de lingă mașina unde producem ceva, din plin proces de creație artistică, de lingă manualele școlare sau din preajma jucăriilor, ca să intrăm în camera etanșă și să ne punem măștile. Primim alar-mele — false sau reale — cu o disciplină aproape deplină, chiar dacă mulți dintre noi le aud «pe viu pentru prima oară»... Drumul de la pericol spre o liniște deplină relativă ne găsește preocupăți, îngrijorați, poate speriați, dar nu isterici, «tracul» aprovizionării fără noimă a trecut aproape. Acum se cumpără piine, lapte, țigări, brînză, apă minerală. Un cuvînt bun pentru cei ce le produc, pentru cei ce ni le pun la dispoziție. În momentele acestea populația israeliană și-a trăit «valul de toate zilele» cu convingere și demnitate. Înarmați cu o «re-

cuzită» suplimentară și nedorită — cutia cu echipament de protecție — toți s-au prezentat la lucru: medici, oamenii din comerț, de la compania de electricitate. Au fost la locurile lor de muncă funcționarii băncilor, șoferii de autobuze, farmaciștii, brutarii, inginerii etc.”.

Alte mărturii. De astă dată din „Minimim”:

„În subsolul de la Dizengoff Center, un depozit imens a devenit «camera etanșă». La ora 12 e plin de copiii de la grădiniță, la ora 17 copiii au dispărut, sînt acasă. Megafoanele anunță alarmă și invită trecătorii să se pună la adăpost. Pe scări coboară sute, mii de persoane: tineri, bătrîni, cîini, cărucioare. Camera etanșă e plină. Unii și-au pus măștile. Aglomerări în jurul aparatelor de radio. Purtătorul de cuvînt al armatei e destins: de astă dată racheta a căzut pe un teren viran. Odată cu înțetarea alarmei cozi mari la telefoanele publice. La ora 22 o alarmă falsă. La 2 și jumătate noaptea o rachetă cade într-un cartier de locuințe. Pe micul ecran un copil rănit ușor roagă să-i fie găsiți cei doi cîini cu care se afla în camera etanșă dărmată”.

Teatrele și unele cinematografe și-au închis porțile din lipsă de spectatori. Acți-trița originară din România Lya Koenig declara: «Sper ca «vacanța» care ne-a fost impusă să se încheie cît mai repede. Situația îmi amintește de anii copilăriei mele, din cel de al doilea război mondial. E trist să-ți faci bilanțul și să constăți prin cîte războaie ai trecut”.

Începînd de la 15 ianuarie au dispărut buletinele meteo de la radio și televiziune. În timp de război nu este permisă publicarea prognozei meteo, pentru a nu li se aduce servicii dușmanilor. De pildă, cînd vîntul depășește 20 de noduri pe oră racheta nu poate fi potrivită pe lansator.

Cîteva cuvinte despre copiii în război. Un război urmărit prin toată mass-media. Copiii aceștia au văzut totul, au auzit totul, mult mai mult decît au văzut și auzit în războaiele anterioare. Citeau orice explicație care le cădea în mină. Ochii lor scrutau în fiecare clipă reacțiile celor mari, urechile lor au fost tot

Sivan se uita cu toată familia la televizor. N-au apucat să se adăpostească. Au auzit o explozie teribilă și casa a început să se prăbușească. Apoi Sivan a avut coșmaruri. „L-am văzut pe Saddam Hussein trăgînd cu arma. Am visat că tata și ceilalți au murit. Am rămas doar eu și sora mea, care nu știam unde să ne ducem”.

Coșmaruri au avut aproape toți oamenii, adulți și copii.

Mulți au ieșit din acest război cu nervii zdruncinați. Se observă la unii sechele serioase: insomnie, claustrofobie. Camera etanșă îi obsedează. Alții nu pot suferi nylonul care se folosea la camera etanșă. Cînd se duc la cumpărături refuză să li se pună marfa în pungi de plastic. Unii tineri au început să bea alcool. Mulți au pierdut pofta de mincare

zent personal, cu masca de gaze pe piept, acolo unde a căzut o rachetă irakiană, undeva la Tel Aviv. A ris cînd a fost, întrebă dacă nu se teme. Cu mare modestie a spus că trebuia să fie în Israel, în acele momente.

Primarul New Yorkului, David Dinkins — om de culoare —, a efectuat o vizită de prietenie în Israel tocmai cînd poporul israelian se confrunta cu vitre-giile unui război. Oaspetele a declarat că nu numai locuitorii pe care-i reprezintă, ci toate popoarele lumii sînt solidare în aceste zile cu Israelul. A fost și la zidul Plîngerii depunînd acolo un bilet prin care se roagă pentru pace între evrei și palestinienii, pentru pace în întreaga lume.

Correspondenții presei străine s-au grăbit să informeze mapamondul că, spre cîntecul lor, israelienii nu și-au pierdut simțul umorului. Rachetele Scud se prăvăleau din înalțuri dar israelienii găseau suficiente resurse morale pentru a face haz de necaz. Tonul l-a dat încă înainte de începerea ostilităților primarul Tel Avivului care a dat asigurări că nu există motive de teamă, că irakienii nu sînt în stare să bombardeze cu rachete. Primarul l-a avertizat pe Saddam să nu-și trimită rachetele asupra Tel Avivului, căci acestea, chiar dacă vor ajunge aici într-un minut și jumătate, vor avea nevoie de două ore pentru a găsi un... loc de parcare. Adevarul e că de fapt Tel Avivul a fost ținta principală a rachetelor și cum rachetei i se spunea „Til” în ebraică unii glumeți au propus să se schimbe numele urbei în Til Aviv.

O alta: „Se spune că șansa de a fi lovit de o rachetă este egală cu aceea de a ciștiga la lotu. Dar nimeni nu ne-a avertizat că vor fi trei trageri la sorți pe zi...”

Sau: „Ca să adormim, pe vremuri, număram oile. Acum numărăm rachetele”.

De notat atitudinea arabilor din teritorii, care, în majoritate, salutau cu bucurie rachetele Scud, asta pînă cînd unele au căzut și peste capul lor. Au fost însă arabi care au avut altă atitudine. Astfel Abad Radjus, arab din teritorii, antreprenor de construcții, și-a oferit serviciile victimelor atacurilor cu rachete. El a trimis primăriei din Tel Aviv zece lucrători de ai lui, voluntari, cărora le asigura transportul zilnic, pe cheltuiala lui. Radjus nu este singurul antreprenor arab din teritorii, care și-a oferit serviciile, au fost și alții, dar este singurul care nu s-a temut să-și dezvăluie identitatea. El este convins că acum este cea mai potrivită perioadă pentru ca relațiile dintre evrei și arabi să se amelioreze, pentru a dovedi că nu toți arabii din teritorii urăsc Statul Israel. El și-a oferit chiar propria casă pentru găzduirea victimelor atacurilor irakiene, convins că acum locuitorii din teritorii au început să-și schimbe părerea despre Saddam Hussein și despre Arafat.

După 44 de zile de alarmă, de explozii mai apropiate sau mai depărtate, de așteptare tensionată a momentului cînd racheta va lovi, coșmarul s-a isprăvit. Israelienii și-au scos definitiv măștile de gaze, au spus „adio” camerelor etanșe și au deschis larg ferestrele ermetic acoperite cu nylonul protector. Și asta s-a întîmplat — ca un simbol — exact în ziua de Purim. Un Purim altfel decît în alți ani. Nu cu humintașuri, ci cu Sandomatașuri!... Poporul israelian este, cum ne explică englezii, care au cunoscut acest popor — o „nucă tare”. Foarte greu, dacă nu imposibil de zdrobit. Cine a încercat s-a convins...

În timp ce alții mincau permanent. Am vizitat și cîteva ateliere ale unor pictori. Tot ce au creat poartă semnul ultimului război. Pictorul El-Ron, de pildă, originar din România și actualmente președintele Uniunii Artiștilor Plastici din Israel, mi-a arătat o pînză intitulată „Autoportret cu mască”...

Îată și un bilanț oficial al urmărilor bombardamentelor cu rachete: 2 morți, 230 răniți, 2.500 de locuințe avariate, precum și 26 de instituții de cultură, școli și grădinițe.

Și Saddam Hussein, care s-a plîns în octombrie 1991 la O.N.U. că avioane israeliene de recunoaștere ar fi violat spațiul aerian al Irakului!

În ciuda dificultăților, israelienii nu și-au pierdut calmul. Israelianul nu poate suporta, pe o perioadă mai îndelungată starea de asediu. După numai două săptămîni s-au ivit primele „breșe”. Din ce în ce mai mulți, îndeosebi tineri, au început să iasă în oraș, chiar și la ceas de pericol. S-au redeschis restaurantele, iar cinematografele au îndrăznit să programeze filme la orele obișnuite de seară. O secvență la televiziune: într-o cafea pustie din Tel Aviv, într-o seară de alarmă aeriană reporterul a întîlnit un bărbat solitar. Un bărbat slab, matur, cu o figură inteligentă, declara: „De 20 de ani, seară de seară, beau aici o bere. Este felul meu de viață, doar n-o să mi-l schimb din cauza lui Saddam Hussein. N-o să-mi dicteze el mie, cum să-mi petrec serile...”

O altă imagine, surrealistică, e drept, dar de o mare frumusețe și de adîncă semnificație. La Ierusalim, în timpul concertului dat de marele violonist Isaac Stern a sunat alarma. Publicul rămas în sală și-a pus măștile. Isaac Stern a reapărut pe scenă și pe toată durata alarmei a oferit publicului un unic și emoționant recital. Nu s-a mai întîmplat în întreaga lume să se cînte concertul de Bach în fața unor spectatori cu chipurile acoperite de măști de gaze...

Dirijorul indian Zubin Mehta a renunțat la un important concert programat la New York și a venit în Israel cu primul avion. Ba chiar a finit să fie pro-

timpul atente la ce discutau aceștia. Auzeau chiar și ce nu se exprima prin vorbe, au antene ale sensibilității care captează orice tremur al vocii. Copiii erau primii care controlau camera etanșă, imi spunea fiica mea, referindu-se la nepotul meu de 8 ani și aveau grijă, cînd se dădea alarma dacă se face tot ce trebuie. Au prins de la radio semnale care preced alarma și cunoșteau și parola de încetare: „Šarav caved” (arsită grea). Toată lumea a putut s-o vadă la televizor pe fetița Sivan Rovin (10 ani) în noaptea cînd s-a produs explozia de la Ramat Gan. Prima ei grijă a fost să spună poliștilor că în blocul lor sînt mulți bătrîni care încă nu fuseseră salvați. Tatăl ei a fost dus în aceeași noapte la spital lovit la cap, atunci cînd s-a prăbușit tavanul. Cînd a căzut racheta,

JOURNAL OF THE ROMANIAN JEWS

CHIEF RABBI DR MOSES ROSEN

LET US FIND GOD IN JOY

וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמִשֶּׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הֲמֵתִי הַפֶּעַם (שְׁמוֹת ט-יב)

"And Pharaoh sent, and called for Moses and Aaron, and said unto them: 'I have sinned this time'" (Exodus, 9.27).

Pharaoh's attitude to the misfortunes afflicting him is meant to be a lesson. At first he does not understand the concept of a Single Father of all creation. A Midrashic story on this subject is most suggestive.

When Moses and Aaron brought the first message of Hashem, the Only God, Pharaoh opened the register of his gods. All of them were listed there, the gods venerated by primitive men because they were afraid of them. They were frightened by the forces of nature and implored each of these forces. Fear was the motivation of idolatry, and its cultivation also provided the foundation of the social system of slavery on which the power of Pharaoh was built. The symbol of the system were the pyramids. A large basis, with millions of slaves wearing themselves out to provide luxury for one man at the top, Pharaoh. This was a religion well suited to the ruthless exploitation of men.

It was no use looking through the register of Pharaoh's gods. Pharaoh could not possibly find Hashem, the God of love, the father of all men in it. "Who is this Hashem?" he asked. And he added: "לא ידעתי את ה'" "I don't know Hashem."

Moses answered with irony: "Don't look for the God in whose name I am speaking in the record of your idols בְּהֵן כִּי אֶמַּד Even as the Kohanim, the priests of our religion and representative of life, must not be found in the cemetery, the realm of death, so you will not find our God in your lists of dead deities."

Indeed, the civilization of the Pharaohs has left us impressive vestiges of an excessive cult of the dead. Archaeological diggings in

the valley of the Nile have brought to light wonderful palaces designed to shelter the corpses of the Pharaohs. A sophisticated science of embalment, whose secrets have not been deciphered to this day, bears witness to the great concern of these poor tyrants with having their bodies preserved after death and, particularly, letting them "enjoy" the same luxuries and comforts as during their lifetime.

Moses represented an altogether different faith. He spoke on behalf of life, not of death. "The teaching of life" says that יָמֵה שְׂעָה אחת בתשובה ובנעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא "one hour of repentance and of good deeds on this earth is better than all the life of the future world" (Tractate Avot, 4.22). The faith of Moses does not tell you to submit to suffering and misery in this world. It does not promise to reward you for your submission in another world. It is here, on this earth, that the Jew must fight and work in order to build a happy life for himself and society.

Moses spoke on behalf of love of man, which uplifts him and makes him the master of his destiny, not on behalf of fear, which forces him to his knees and reduces him to slavery. That is why Pharaoh was incapable of understanding Moses.

Pharaoh remembers that he has "sinned" only when he is struck by misfortune. Whenever one of the ten plagues strikes him, he trembles and promises to turn over a new leaf. And as soon as a plague disappears, the apparent improvement in Pharaoh's attitude vanishes.

Let us find God in joy, when the beneficial rays of happiness illuminate our life. Let us beware of Pharaoh's custom of seeking out God only when destiny strikes us. We must not look for Him in the cemetery, we must not implore Him when fear makes us tremble. Let us אהבה "love Him."

Even as Pharaoh asked Moses and Aaron הֲתִתִּיחוּ בְעָדִי "pray for me," so some Jews believe that they are doing their duty by the dead if they ask the rabbi or cantor to pray in their stead for their dead. They forget that Judaism has no intermediary between man and God and that only ardent prayer coming from the soul can establish communion with the Almighty.

No. Pharaoh's road is not the road of Judaism. "The cemetery is no place for the Kohanim." It is in the cult of life, in the upsurge it gives us to reach the peaks of perfection, in the grandeur of nature that we should seek God, and answer Him as did Moses when the Heavenly Father appeared to him: "Here am I."

GEORGE GERSHWIN AND... DAN MIZRAHY

The title of this article might seem strange, offering the connection of the name of a notorious composer and, moreover, of world wide popularity, to the one of a Bucharest pianist, possessor of a mind culture and an exquisite musical communicativity, but, doubtless, not considering himself competitive to the celebrity of the first.

But, all the same, the connection is stronger than one could imagine at a first contact with the respective phenomenon.

George Gershwin was a Jew-leaving aside the fact that he embodies the very attractiveness of the popular American music dressed in festivity clothes-while Dan Mizrahy is a devoted member of the Bucharest Jewish Community, beside the truth that he is one of the gifted and respected creators of the Composers' Union of Romania.

I often met him here (by chance we are, both of us, members of a commission, dealing with human and social works) and I always felt attracted by the sensibility and civilized way of a colleague which I had not have the occasion of meeting in my profession of musical critic. More familiar to his creative activity, are his colleagues from the "light music" section, which know his romances and various pieces — he also wrote classical songs ("Lied") — all risen from a born melodic gift, refined by extensive stylistic knowledge.

I had known that Dan Mizrahy, besides being a graduate of the Jerusalem Academy of Music, had been the disciple of the late teacher and concert pianist Aurelia Cionca at the Bucharest Conservatoire, but, the most recent impression concerning his interpretative qualities, was occasioned by a participation of his in the festivity hall of the Jewish Community in Bucharest, when, with understanding and gift, he played for us some of Gershwin's Preludes.

Because — here is where I want to arrive — Mizrahy has become an interpreter by vocation of George Gershwin,

getting accustomed to consider his works not just as components of a vast repertoire (such as Bach's or Tchaikowsky's), but, as occasions to express himself with his personal dowry of feelings and with the wish to share with the people surrounding him, the delicate frames of mind, of a reconfortant lyricism.

That is why I was happy to assist to an artistic event of exception — the one consisting in listening to the "Integral works for piano and orchestra", by George Gershwin (1898—1937) — in the interpretation of Dan Mizrahy, accompanied on this occasion by the National Radio Orchestra of Bucharest, conducted by Paul Popescu. It was a special performance, totalizing the experience and livings of a whole concertistic career, performance which Mizrahy had already embarked upon which the support of other Romanian orchestras, but which was taking place for the first time before the Bucharest's public.

My satisfaction — first as listener, then as commentator — was thoroughly. I must confess that I enjoy writing about events which prove to be of quality, rather than writing about the poor ones, which require objections or even "stings" from the part of the critic. Well, this time the reality surpassed the expectations. It was obvious that the performer had lived in the intimacy of Gershwin's music, that he had penetrated its secrets, that he had made this music his own, before presenting it to the audience (an attribute very well inferred by George Enescu, who used to affirm that on the scene, the performer must be able to penetrate into the skin of the composer he is about to interpret — condition SINE QUA NON of his success) that he had the capacity to imagine and generate its specific atmosphere. Dan Mizrahy realized that in order to render with authenticity Gershwin's music, it is proper to penetrate and reproduce its particular rhythm, while in the same time reconstituting its cantability, taking into account that at any moment the

score strives to convey an emotion, a fragment of lived or dreamed life, a tear, or a smile. For all the reasons mentioned above, the Gershwin evening from the concert studio of the Radiotelevision has been more than a victory — it has been an interior event, with long and lasting vibrations.

There is no doubt that I do not intend to let myself being stolen by the significance of those hours of music. With all impartiality, it is proper to point out that the pianistic shape of the soloist, at 45 years of artistic activity as soloist of the Romanian Broadcasting institution, was in the whole acceptance of the word, the one due to the music-performed — as well from the point of view of its specificity, as referring to the pure sportive exigency of the pianistic act. It was, clearly, a tempting invitation to assist to the following appearances of Dan Mizrahy, appearances which we expect, wish and hope. Casually, may my boldness be forgiven. I had the occasion to listen to Gershwin's "Rhapsody in blue" even with one of the americans' most "en vogue" musicians at this moment, Michael Tilson Thomas — as soloist and conductor —, I also very well remember the "Concerto in F" of the same composer, retorded by Oscar Levant, one of the specialized pianists in this matter, but, I did not have, during the evening offered by Dan Mizrahy, a single moment of nostalgia or regrets.

Who knows? May be these lines will fall under the eyes of an enterprising impresario, who might realize that a more than promising business might come out. As a matter of fact, I do not believe that there are many other soloists round the world, who have "at hand" the four works for piano and orchestra by Gershwin ("Rhapsody in Blue", "Second Rhapsody", the "Concerto in F" and "I got rhythm"), ready to offer to the public, with the naturalness and charm of Dan Mizrahy. "A bon entendeur, salut!"

I wouldn't miss a detail: in the concert hall, we were able to benefit of the qualified and natural presentation, concomitantly transmitted by the Romanian Television, realized by the soloist himself. A welcome completion to a memorable manifestation...

ALFRED HOFFMAN

■ The beautiful Israel

NECESSARY CLARIFICATIONS

NOTES ON SEVERAL ARTICLES ABOUT MARSHAL ANTONESCU

Side by side with the growth of the national awareness the interest of the general public in history increases. It is a natural desire to come to know better all those people who shaped the glory of the Romanian nation.

However, I am sorry to say that quite often our press does not adopt a judicious attitude toward the materials dealing with historical subjects. Usually, the articles or even the books dedicated to certain events, personalities or political parties from the past contain onesided and narrow-minded, apologetic or superlative appreciations, whenever the positive attitude of the author on the subject is involved, or on the contrary — blamable and entirely negative. We cannot speak in such cases of a critical, serious analysis. As for the subject, it is a real hotch-potch. Everything is topsy-turvy.

In fact, with the time passing, one may notice the prefiguration of certain tendencies which reflect certain positions and certain political, ideological, ethic-philosophical or cultural-artistic directions.

Thus, for example, the weekly "The Voice of the Nation" manifests a clear attraction to Marshal Antonescu's personality, to whom it has dedicated several materials. In addition to the articles published by Iurie Colesnic, entitled "Requiem for a Defeated" published on 17th and 31st May 1990, this weekly inserts in the same issues "Marshal Antonescu's Notes on 23rd August 1944" as well as an excerpt from the Marshal's "Last speech" delivered in the night of 14th to 15th May 1946 during his trial and that of his collaborators. Again on August 1, 1991, it comes up with a large article "Marshal Antonescu's Personality", signed by Colonel Gh. Magherescu, and with a pathetic poem "The Lamentation of John who has no tomb", by Adrian Păunescu.

It is a known fact that the prominent historical personalities have always awakened the interest of the historians, of the men of arts, as well as of the public.

Let us recall, for example, the books, the shows and the films about Caius Julius Caesar, Neron, Spartacus or Romulus the Great, Gengis Khan, Ivan the Terrible or Richelieu, Joan of Arc, Napoleon, Danton or Garibaldi, not to speak about the history novels by Walter Scott and by so many authors from different countries. All of us entertain knowledge of books, films, dramatic shows, operas and ballet, sculptures and historical paintings dedicated to some outstanding characters in our national history. It is, therefore, only too natural for historians, writers, men of arts to speak about our contemporary historical characters.

The trouble is that the materials we recalled do not exhibit in the least the intention of the authors to analyse objectively and seriously the facts and the results of the activity of this politician, a former leader of the Romanian State, at a crucial time in history. On the contrary, all materials carry a clear apologetical character. I. Antonescu was glorified, praised and even deified. He is described as a hero and a martyr of the nation who asserts himself before Hitler — Hitler the great protector... — in all the greatness of his being a man of principles; friendship, based on absolute sincerity, is the principle on which he laid his relations with his allies" (Gh. Magherescu). A. Păunescu raises him at the rank of a saint ("Thou, John, who have no grave, Climb the calendar as a saint"), a kind of Messiah who alone could save us today in crucial times ("Look how time is passing by / And the twelfth hour drows nigh / We cannot go / Without Your Majesty").

All materials published by "The Voice" (Glasul) seem not to refer to Marshal's strategic capabilities, at the level and the quality of the military operations he had conducted. In exchange stress is laid on his activity as a statesman dedicated to his nation, honest and kind toward people of other origins, loyal and sincere with the allies. Both the authors of articles, as well as the Marshal in his notes and statements underline right from the beginning the political and ethical-juridical moments. We wonder whe-

ther the whole grandeur of this giant who had the misfortune of having been born in a small country, as I. Colesnic puts it, was manifested particularly in this direction. Or, is it possible that both he and his adepts try, rather belatedly, to cover and to increase certain aspects and moments in his political biography?

Ion Antonescu personifies a certain political regime and certain events in the history of the Romanian people. His panegyric turns automatically into an apology of the political regime he represents and of the events he initiated. This is even more so, when the articles under question belong to the kind of political publicity that relates about real political, economic, military facts and events.

Or in this case certain clarifications are required. This is even more so because we fight nowadays against totalitarian dictatorship and hope to integrate ourselves into the world of western democracy. No one can deny that Ion Antonescu was a dictator and the regime he set up had anything in common with democracy. Moreover, Antonescu was a dictator of a Fascist type. It is true, King Michael considers that the Marshal was not by doctrine a Fascist, but rather he tried to put on the robe of the past dictators, of the Ancient Rome. His present defenders insist on the fact that in the end he broke away from the Iron Guard.

It is not the case here to initiate a detailed analysis of the political biography of Ion Antonescu. Nevertheless, because many readers do not know it, and the authors of the above-mentioned articles leave in shadow some essential things, it is therefore necessary to elucidate several more important moments of his activity when he was in power.

It is known that I. Antonescu was appointed head of the Government of Romania on September 4, 1940 by King Carol II. During his first government several ministries were given over to the Iron Guard. Two days later, on September 6, Carol II was forced to abdicate, leaving the throne to his son Michael, and on September 15, Romania was declared a national-legionary state. Horia Sima, the leader of the Iron Guard, became vice-prime minister. The key positions, including the minister for internal affairs, Chief of Police and Security too, got into the hands of the Iron Guards. I. Antonescu, at the time a general, was appointed by royal decree "Leader of the Romanian State" (like the Führer in Germany, Duke Mussolini in Italy, vojdi Stalin in USSR etc.). The king played a more symbolic, decorative role, because legislative and executive power was in the hands of the leader.

Let us leave to the specialists to analyze the assertion that Antonescu was brought to power by the Iron Guard at the suggestion of the Nazi Germany. We notice only that in "Notes... on 23rd August 1944", he recognized that he was brought to the state leadership by the Iron Guard Revolution, "without having planned it, or without having had any connection with it". Therefore, even though he denies that he was one of the initiators of this action, the Marshal recognized that he was its representative and that it was this movement which brought him at the head of the State. We are going to mention the fact that the Iron Guards entertained very close relations with Adolf Hitler's National-Socialist Party.

It is known that until the war there were in Romania two fascist parties: the Cuzists and the legionars or the Iron Guards. Even through the political and ideological postulates of the two parties were the same, the Cuzists were not as aggressive as the legionars, whose paramilitary organizations practiced frequently political assassination and anti-semitic pogroms. (Two Prime Ministers of the country — I. G. Duca and A. Călinescu, were among the victims of the Iron Guard).

General Antonescu tried to support particularly the Iron Guards because, as he would declare later, "they constituted the political foundation of the country".

Once the Antonescu — Iron Guard Regime got into power, the great persecution against the

democratic forces began. The Jewish population was threatened to be exterminated; robbing, maltreating and killing the Jews were practised in a body.

On November 26, 1940, sixty five former dignitaries of the Romanian State were assassinated at Jilava. The next day, November 27, the great scholar and historian Nicolae Iorga and the outstanding economist and Romanian politician Virgil Madgearu were brutally assassinated.

The revolt of the public opinion against these deeds forces Antonescu to keep at a distance from his political allies, as they could no longer be controlled, and they posed a serious danger even for him personally. But as it happened with all important matters concerning the policy of the Romanian Government, the decisions were taken at the time in Berlin and so I. Antonescu decided to get Hitler's approval, as the Iron Guard Leader, Horia Sima, enjoyed Himmler's personal support. On January 14, 1941, during his meeting with the Führer in Salzburg, Antonescu secured Hitler's consent to remove the Iron Guard from the Government. This was done after the bloody clashes between the Romanian Army and the Iron Guard assault groups from 21st to 23rd January 1941.

Why was Hitler in Antonescu's favour and why did he not support his allies in the Fascist Party of the Iron Guard?

We find a clear answer in the documents of the German archives and in the rich historical literature published in the West after the war. The Führer needed an ally who was to be not only loyal to Germany but also able to ensure political and economic stability in Romania, the main source for petrol and raw materials, necessary to the German war machinery. Or Horia Sima's Iron Guards, who unleashed campaigns of bloody terror in order to set up a National-Socialist regime similar to the one set up by Hitler endangered the stability in the country and as such the supply of the Wehrmacht. Meanwhile Antonescu was able to ensure stability in the country and to supply the necessary oil and food.

As for his loyalty, it was long known in Berlin that Antonescu was not less attached to Germany than Horia Sima. Thus, since September 5, 1940 (the second day after the General's appointment at the head of the Government), the German envoy in Bucharest, Fabricius, informed Berlin that Antonescu "is full of firm decision to fulfil all our requirements". ("Documents on German Foreign Policy, 1918—1945", Series D (1937—1945) vol. XI, Washington, 1960, p. 22). The Führer's special envoy in Bucharest, H. Neubacher, writes in his memorial book, edited in 1956, that in order to put an end to the clashes between the Romanian Army and the Iron Guards, he called Horia Sima and told him that "Antonescu is here the guarantor of the military plans of the Reich" and then the leader of the Iron Guard signed without objection the capitulation which Hitler's envoy dictated to him.

Therefore, Antonescu got rid of his allies, preserving and even strengthening his power. But by moving away from the Iron Guards did it somehow mean that the Leader had no longer anything in common with Fascism?

Probably he did not share the ideas of the socialism conceived by A. Hitler, and we might say, he was not an indoctrinated national socialist.

At the same time, however, a number of moments and aspects of his political activity while head of the State, bring him closer to the policy and practice of Fascism; his one-person absolute dictatorship, exclusivistic nationalism fringing racism, and manifested under the guise of anti-semitism and raised at the level of a government policy, his official assent to the Axis and to the struggle against communism — all these lead to crimes pertaining to genocide. We are not speaking here about the mass assassinations during the time of the Iron Guards, but of those which took place after their removal from the Government.

So, in June 1941 a cable No. 4586 sent to the Prefect Office's in Moldavia, as well as in the districts of Prahova, Râmnicu-Sărat, Tulcea and Constanta, Antonescu's order was conveyed to the end that all Jewish males from 16 to 60 years of age be confined. It was also stipulated that hostages be taken from among the Jewish leaders and communists and in case of sabotage they were to be shot.

Usually, whenever genocidal actions were taken the Marshal chose to remain in the shadow.

LEONID CEMORTAN

(Continued on p. 12)

NECESSARY CLARIFICATIONS

(Continued from p. 11)

His declaration during the meeting of the Council of Ministers on April 5, 1941, is significant to this end: "I let the crowds go and massacre them. I retreat in my fortress and having massacred them, I enforce order again".

This was how it was done in June-July 1941 in Bessarabia and Northern Bukovina. It is known that the Marshal allowed his troops to settle accounts with the Jewish population here for the insults to the Romanian soldiers in June 1940, when the army retreated from Bessarabia and Northern Bukovina. As they had a free hand, Antonescu's emissaries butchered thousands of Jews.

There are many documents to this end. But I'm going to quote one only — Traian Popovici's memorial, a former mayor of Chernowitz, addressed to I. Antonescu on July 14, 1942: "Now that the whole Bessarabia and the territory of Bukovina which was surrendered to the USSR under Bolshevik occupation, are freed, our triumphant armies have taken their proper revenge (!) for the heavy insults brought by a part of the Jewry in the territories in question, shooting a good part of the Jews in Bessarabia and a number a little over 15,000 Jews in the Northern Bukovina" (quoted from "Literary Romania" No 17, 1991, p. 22).

Maybe no campaign of Bolshevik propaganda has done so much damage to the Romanian cause as these mass assassinations did, the memory of which still lingers and it nurtures Romanian-phobia today.

...About two years ago, an accident happened in my native village, Chetrosu, the district of Drochia. A young man died, whom I also knew, following a traffic accident not far from the village. The woman who told me the sad news added after relating the details of the disaster, that it was now the third accident with tragic consequences to have happened here, because in the stone quarries nearby, in 1941, "the Romanians shot the Jews. They buried them while some did not die and the ground moving". I also recall, even though I was a young boy at the time, that the village people were speaking about the horrifying things that happened in the village and near it "in the quarries", but I could never imagine that a connection could be made between the disasters taking place now and those in 1941.

But keep in minds, please, that it is not spoken of the crimes, of Antonescu's regime, and they are usually attributed to the Romanians as a whole, because with us it often happens that the ethnos is mistaken for the social and political system.

And there is something else. The Person who told me the story was born long after the war. She was recalling the horrors of the war from hearsay, as they became imprinted into the memory of the village: "The Romanians shot the Jews". (One often overlooks, among other things, the fact that many of the local people — Bessarabians and Bukovinians — were involved in the anti-semitic pogroms, and particularly in robbing the Jews). It is quite possible that the events of the war were memorized in a similar way at Mărculești, Florești, Gura-Camenca, Zgurița, Otaci, Briceava and in many other villages and towns in Bessarabia and Northern Bukovina where such crimes took place.

Could it be possible that the slaughter of the Jews in June-July was but an accidental episode in the political biography of the Marshal? Not in the least! During the meeting of the Council of Ministers on July 8, 1941, he declared: "I run the risk of not being understood by some traditionalists who could still be among you, but I am in favour of forced migration of the whole Jewish element from Bessarabia and Bukovina, which should be thrown across the boundary. I am also for the forced migration of the Ukrainian element which has nothing to do here at this moment". We would also recall that Antonescu Government has also initiated "the forced migration", namely, the deportation of the gypsies.

Soon the words became deeds. In October 1941, just before winter, the Jews who remained in Bessarabia and Northern Bukovina were deported to Transnistria. It is known that out of about 108,000 Jews deported, few have survived... We are not going to insist on details, but it is clear that we are confronted with a racist policy which aims to carry out a systematically planned

genocide. The main architect of this policy was Ion Antonescu, the man whom some writers want to present as a hero and martyr of the nation.

Colonel Gh. Magherescu wants to convince us that Marshal Antonescu, while in command of the two German and Romanian armies, fighting on the Romanian national territory, guided himself by the criteria of the Geneva Convention and those of the International Law.

Or, it might be possible that Gh. Magherescu, does not know anything about the fact that the Great General Staff, issued in the name of the Marshal an order to the end that hostages be taken to Transnistria and that for each Romanian officer killed 200 hostages people be executed, and for each soldier, 100 hostages. Maybe, in his view, this also corresponds to the Geneva Convention and to the International Law?

If the Bessarabians and the Bukovinians were included in the Romanian state since 1918 and knew all too well that not all Romanians are of the kind who killed the Jews savagely, the Transnistrians, who above all were indoctrinated with the anti-Romanian Bolshevik propaganda, came to know the Romanians for less than three years and only in the guise of Antonescu's Dictatorship. I believe that it is here that we must try to find first of all the roots of the mass Romanian phobia of the Transnistrians, which is now being exploited by the separatists in Tiraspol.

The authors of the above-mentioned articles introduce Antonescu as a great politician and patriot. In reality, however, he was a weak bankrupt politician. It is not entirely without a motivation that none of the serious Romanian politicians, and first of all the leaders of the historical parties, accepted to serve in his Government. When we have in mind any appreciation of the political activity of the Marshal one must have in view not only the fact that his nationalist Fascist ideas have brought upon Romania the shame of the crimes of his dictatorial regime. The results of Antonescu's policy were truly disastrous both for the Romanian State and people.

Whenever a serious strategist and politician at the head of a country prepares to enter a war, it is his duty to foresee its end. Antonescu was not able to analyze the balance of forces on the international stage and to foresee the outcome of the war, and all this had tragic consequences for the Romanian people, who paid for the mistakes of its Leader with the hundreds of thousand lives of its sons.

The thesis that the Romanian Government was deprived of the possibility to take decisions on its own concerning its participation in the war is quite spread. Nevertheless Colonel Magherescu recognizes that Hitler "reserved, to start with, for Romania the role of an arms market and producer of basic materials for Germany's war". But Antonescu "rejected strongly this passive role" and declared: "I want to take part from the first moment of the war... Romania will never forgive General Antonescu to have allowed the Romanian Army, arms at ease, while the German forces in Romania will start against the Russians".

In fact it is known that "Barbarossa Plan" stipulated that "the task of Romania will be to support with choice troops the attack by the southern flank of the German Army, at least at the beginning of the operations, paralyzing the enemy where the German forces will not act, for the rest it should carry out auxiliary functions in the regions behind the front" (Text underlined by us — L.C.). Provision was therefore made that after the liberation of Bessarabia and Northern Bukovina the Romanian troops should no longer take part in the military actions on the front. But I. Antonescu preferred to venture deep inside Russia. In that case it was no longer a war for the liberation of the national territories, but of involving the country in an imperialist conquest war, and plans were made to conquer new territories.

Towards 1943 and after Stalingrad, the Allied victories in Africa and their landing in Southern Italy, when it became clear that the Axis lost the war, any serious politician in Hitler's block was obliged to try to get out of war as soon as possible. This was done, for example, by the leaders of Finland, who knew to make a separate peace, avoiding the entrance of the Soviet troops deep in their country. It was clear that the sooner Romania concluded an armistice, the easier the conditions imposed by it. Ion Antonescu was not able to find a more or less honourable way out of war and brought the country to a total disaster.

In "The Notes by Marshal Ion Antonescu on 23rd August 1944", he relates that it was only after the penetration of the Russian armies into Romania "...I pointed out to Germany that if the front does not hold along the line Tg. Neamt, north of Jassy, north of Chișinău, Dniestr, Romania will search for a political solution to end the war". Instead of searching and of finding indeed the way to get out of war, by breaking away with Hitler's Germany, he asks that the front be stopped as much as possible on the territory of his country, which was already subject to destructive bombardments by the American Air Force. Is all this is the position of a serious, patriotic politician, who loves his people, or of a bankrupt who in drowning searches to grasp at a straw in order to postpone a little the hour of his fall? Even through that postponement involved the extension of the sufferings of the country and it had to be paid for by us thousands of Romanian lives.

Lurie Colesnic suggests that "(Antonescu's) junction with the interests of Germany was temporary". I don't believe it. Can we somehow imagine F. Roosevelt, W. Churchill or Ch. de Gaulle setting up friendly relations with a Fascist type staunch anti-semitic dictator involved in genocidal actions and who entertained relations of "close and sincere friendship" with Hitler?

Antonescu's friendly relations with the Führer were based on a certain spiritual affinity, on a similitude in political and socio-philosophical concepts. Marshal's assertions that "Romania is ready to shed its blood on the battle field for the Axis countries" (see, Documents on German Foreign Policy, Series D, vol. XII, Washington, 1962, p. 600) were not a simple rhetorical phrase. Antonescu remained faithful to Hitler and the Axis during all his stay in power, a fact which is disclosed by his "Notes" on August 23, 1944. Indeed, much Romanian blood was shed for all this.

We are also told that Antonescu fought for the Romanian cause and by this he earned his right to enter in the pantheon of Romania. But we know from history that the most distinguished fighters for the reunification and the welfare of the Romanian people were men of highly advanced views, great humanists who toiled for social progress, for freedom and for the emancipation of the human personality. Let us remember here M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, A. Russo, A. I. Cuza, V. Alecsandri, M. Eminescu, C. A. Rosetti, N. Iorga, C. Stere, G. Coșbuc, P. Halippa and so many other men who supported the land reform, the freedom of the gypsies, the secularization of the monastic properties, the introduction of the parliamentary and electoral system, the compulsory education etc. Due to them the country stepped towards modern civilization. Or, the Fascist military dictatorship, the anti-semitism and the racial genocidal crimes in which Antonescu's totalitarian regime was involved can do nothing but to compromise the national ideal of Romanianism, to which tyrannic despotism, the oppression of personality, xenophobia have always been alien.

Germany, where democracy had struck deep roots after the war, has denied Hitler and Nazism categorically. The German people recognizes its moral responsibilities for the crimes Hitlerism has committed against mankind. There are some of us who believe that we could integrate ourselves into the world of modern democracy with Antonescu's name, a mini-Hitler of Romania, on the flag.

I believe that certain clarifications and explanations are needed. Yes, we are firmly for the progress of the Romanian people, for the development of the Romanian spirituality, but without any shadow of xenophobia, or disregard for other nations and national cultures. Yes, we will fight decisively against totalitarianism and bankrupt Bolshevik ideology. But we will do it from the point of view of democracy and humanist civilization. We cannot accept that instead of the idols and the precepts of the Stalinist dictatorship, the idols and the precepts of another Fascist dictatorship, Antonescu's, be suggested to us.

Nowadays, when we are eager to know our history and speak about the outstanding men of our nation, it is necessary to realize that all is not gold that glitters. There is a need for greater judgement and responsibility.

(From: Sovereign Moldavia, Chișinău, October 25 and 26, 1991)